یاش توركستان

توركستاننك ملی قورتولوشی اوچون كوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك ده‌قابر- ندان چیقا باشلاغان	ایون (حزیران) 1933	سان 43

بوسانده:

1 — «په‌تلیوراچیلار، چوقای اوغلولار، رامز، كاملی وه باشقالار...» — باش مقاله

2 — روس مهاجرت سیاستی تهلكه‌سی — یاش توركستانلی

3 — بیرلیله‌شتریش — تاشبالتا

4 — شرقی توركستان — تاگری بیردی

5 — تورك غازیتاچیلغی (XI) — توقتامش اوغلی

6 — استانبولداكی توركستانلیلارنك بر جمعه‌سی — دوقتور ایلته‌ر

7 — توركستاننك انقلاب آلدینداغی وضعیتی

8 — كتابیات: «ساویت روسیه‌سینك ایكینچیلك خوجالغی تجربه‌له‌ری» — دوقتور طاهر شاكر

9 — پاریسده قافقاسیالیلار ملی استقلالی بایرامی — چاغاتای

10 — ساویت روسیه‌سنده — م.

11 — اوزاق شرقده — م.

12 — شرقی توركستانده

13 — قطعه (شعر) — توركستانلی احمد خاكی

14 — توركستان خبرله‌ری

15 — ملی آذربایجان مركزینك بر مراجعتی

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

یاش توركستان

توركستاننك ملی قورتولوشی اوچون كوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

سان 43	ایون (حزیران) 1933	1929 نچی ییلنك دەقابردن چیقا باشلاغان

«پەتلیوراچیلار، چوقای اوغلولار، رامز، كاملی وە باشقالار.»

اوقراینادا «پەتلیوراچیلار»، توركستاندا «چوقای اوغلوچیلار» لقبینی بولشەویكلەر دائما بو أولكەلەردە ملی حركت تولقونی كوتەریلدیگی حس ایتلدیگی زمان قوللانورلار. بولشەویكلەرنگ اوقراینادا وە توركستانداكی احوال روحیەلەرینگ تەرمومەترندە (حرارت أولچوسندە) بو اسملەر عادتا «قایناو نقطەسی» بیرندەدر. بواسملەرنی قوللانولاردان «بورژوآ ملتچیلگی ایلە پرولەتار بین‌الملل‌چیلگی» آراسنداغی مجادلەنگ قای درجەدە كیر كینلەشدیگینی یاكیلماسدان تعیین ایتمەك ممكندر. توركستاندا برنچی دفعە تروتسكی‌چیلەر (تومایپلوف، سمیرنوف وە باشقالار) چیقدیغی زمان اونلارغا درحال «چوقای اوغلوچیلار» لقبینی تاقدیلار ایدی. سوكرا، موسقوا قولونیزاتورلق سیاستیگە قارشی برنچی دفعە اولاراق آچیق‌دان وە اساسلی بر صورتدە حركت باشلاغان اسماعیل سعدوقاص

وطن سەوەر بوتون آذربایجانلیلارا

ملی آذربایجان مركزینگ 28 مایس مناسبتیلە بر مراجعتی

(«استقلال»گ 35 نچی سانندان)

وطنداشلار!

آذربایجان جمهوریتی استقلالینگ 15 ییللغی دولاییسلە یورت‌داشلارینی جاندان تبریك ایدەن ملی آذربایجان مركزی، بو تأریخی كوندە حریتلەریگ أڭ بویوكی بولونان بو استقلالگ اعلانی، كوكلەشمەسی وە شیمدی‌دەگەری آلینماس اوغروندا جانلارینی فدا ایدەن عزیز قهرمانلارڭ بویوك روحلاری قارشیسندا ئەگیلمەگی كندینە بورچ بیلیر!...

استقلال اویلە بر پریدر، كە وصالینی آنجاق كندی اوغروندا فدا اولماغا حاضر بولونان ملتلەرە نصیب ایدەر. وە هەر ملت اوكا آنجاق كندی عزم وە أرادەسندەكی جدیت وە اصرار درجەسیلە متناسب بر ئەمەك نتیجەسندە ایرەر.

بوندان اون بیش ییل اول، چار بویوندوروغندان قورتولمش ایكەن، بو دفعە قیزیل چارلقدان باشقا بر شئ اولمایان روس بولشەویزمینگ اسیرلگنە دوشەن یوردیمز، شیمدی اون اوچ ییلدر، كە بر كرە یوكسەلەن استقلال بایراغینگ تكرار وطنگ قلعەلەری اوستندە دالغالانماسی ایچین چارپیشیب دورویور. استقلال پریسینە قاووشماق اوزرە آچدیغی سارپ قاوغادا ییلماز بر عزملە اصرار ایدیور.

وطنداشلار! بو تأریخی كوندە كندیمزی یوقلایالم. ملی مجادلە قارشیسندا قیزارماماق ایچین أڭ آز فداكارلغی یاپدی ایسەك بو بویوك ییل دونومینی یوز سوی ایلە آكمشز، دیمەكدر!

یاشاسین استقلال! یاشاسین ییلماق بیلمەیەن استقلال قهرمانلاری!

م. آ. م. رئیسی: ا. رسول‌زادە

اوغلو آقیمی پیدا بولدی. اسماعیل سعدوقاص اوغلودا «چوقایچی-
لق» ایله قارالانغان ایدی. حتی سلطانبیك خوجان اوغلو، اسماعیل
سعد وقاص اوغلو وه باشقالارنگ رهبرلگی وه أدارەسی آستندا
چیققان «آق جول»نیده «چوقای اوغلو غازیتاسی» دیب آتاغان
ایدیلەر.(*) بر آزدان سوڭ موسقوا حکومتینگ أڭ صادق خادملارندان
بولغان رحیم انعام اوغلودا عصیان قیلیب چیقدی. اوگادا «چوقای
اوغلوچی» دیب باقا باشلادیلار. سعدالله قاسم اوغلو حقندا محا-
کمەده، اونگ وه فکرداشلارینگ چوقای اوغلو وه چوقایاوغلو-
چیلار بویوروقلاری بویونچه حرکت ایتدیکلەری حقندە سویلەدی-
لەر... رامز، باتو، خانسووار اوغلو... بونلارنگ باریسینگ «چو-
قای اوغلوچیلار» ایکەنلگی آگلاشیلیب قالغان. نیمه گەپ؟ تور-
کستانداکی ساویت علیهندە مجادلەلەرگه او یردەن میگلەرچه کیلو-
مەتر اوزاقلقدا اوتورغانی حالدا چوقای اوغلومو رهبرلك ایتمه کده،
اونلارغا بویوروقلار بیریب، بو بویوروقلارینی ایشکه آشیرتا آلماقدا-
در؟ البته، یوق. «چوقای اوغلو»، «چوقای اوغلوچیلار» بو سوز-
لەر یالغز بولشەویکلەر اوچون تورکستانتی روسیەدەن آیریش یو-
لونداغی ملی حرکتنی تعیین ایتشده قوللانادرغان بسیط بر دستور-
دەنگنه عبارتدر. بولشەویکلەر بو طرز افادەنی عادتده، تورکستان-
لیلارنگ موسقواغا قارشی کورەشلەری شدەتلەنیب یوزەگه چیقدی-
غی چاقلاردا قوللانورلار. بولشەویکلەرنگ برنچی بیش ییللق پلان-
نگ «موفقیتله» بتیریلدیگی، هەر تورلو «بورژوآ ملتچیلگی»
ایزینگ بوتونلای یوق قیلنغانلغی وه تورکستاندا وجودگه کیل-
گەن(؟) «بین‌الملل قارداشلق» حقنداغی هیجانلی نطقلارینی یازغان
قارالار (مرکبلەر) داها قوروب بیتمەدەن عینی ساویت غازیتالاری
یه‌کی «چوقای اوغلوچیلار» تهلکەسی حقندا فریاد قیلماقدالار.
بوگا اسمینی بز برنچی دفعه اولاراق ایشیتوب توردیغمز کاملی نام

(*) «اگبەکچی قازاق» غازیتاسینك 1930نچی ییل 3نچی اوقتوبر سانیغا باقیلسین.

بر تورکستانلینگ حرکتی سبب بولغان. بو کاملی تاجیکستان دولت
پلان أدارەسی باشلوغی ایمش. بو اورون هەر بر قوموُنیستغامیسر بولمای-
دورغان پك مهم بر مقامدر. دیمەك، کاملی بویوك بر فرقه ستاژیگه
ایگه بولغان، معلوماتلی بر آدام، میگ تورلو «سیاسی امتحانلار» وه
فرقه تازالاشلارینگ «ایگنه تیشیگندەن» اوتکەن بر ایشچیدر. فقط،
قاندای قیلیب اونگ اسمی «لینین ملی سیاستی»نگ أڭ یاریشماس
دوشمانلاری بولغان پەتلیورا وه چوقای اوغلولارله بر قاتارغا قویو-
لوب قالدی؟ کاملیدا اوز سلفلەری بولغان رامز، باتو، خانسووار
اوغلو، انعام اوغلو، سعدوقاص اوغلو وه باشقالارنگ عاقبتیغا یو-
لوقمشدر. تاجیکستان بولشەویك فرقه مرکزی قومیتەسینگ وه
مرکزی تفتیش قومیتەسینگ برلەشکەن فیورال توپلانیشندا کاملی
«لینین ملی سیاستی»نگ تاجیکستانداکی یوتوقلاری خلاصه ایتلگەن
بر نطق سویله‌گەن. کاملی گوسپلان (دولت پلان أدارەسی) رئیسی
بولغانی اوچون، طبیعی، بوتون معلومات وه رقملارغا ایگه ایدی؛
وه بوتون «یوتوقلار»نگ حقیقی بهاسینی بیلیر ایدی.
ساویت غازیتالاری کاملی نطقینگ تولوق متنینی یاشیردیلار. اونگ
ماهیتی حقندا بز یالغز تورلو قرارلار وه کاملیگه قارشی سویلەنگەن
نطقلارغا قارابگنه بر حکم بیره آلورمز. مەنه، تاجیکستان فرقه
مرکزی قومیتەسی بیوروسینگ وه مرکزی تفتیش قومیته هیئتینگ
10 نچی آپریلدا کاملی توغروسندا چیقارغان قرارندان بر پارچا:
«کاملی، آچیق صورتده ایمپەریالیزم سیاستینی ساویت سیستە-
مەدەن اوستون کوروب وه ساویت تاجیکستانداغی سوسیالیزم قورو-
لوشینگ اولوغ یوتوقلارینی انکار ایتب ایمپەریالیزمنگ شرقداغی
مستملکه وه یاریم مستملکه أولکەلەردەکی سیاستینی اوز حمایەسی
آستیغا آلماقلا او اوزینگ ایمپەریالیزمنگ وه بورژوآ ملتچیلگینگ
بر آگەنتی ایکەنلگینی میدانغا چیقاریب بیردی. کاملی، «معناچه
سوسیالیستیك، شکلچه ملی» کولتورنگ انکشافی لزومینی انکار

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ایتمه‌کله بورژوآ ضیالیلارینگ ساویتلارغا قارشی ملتچی عنصر-لارینی وه بورژوآ-موشتومزورکولتورینی اوز حمایه‌سی آستیغا آلدی. کاملی، تاجیکستان قوممونیست فرقه‌سینگ ضیالیلارنگ بزگه‌دوشمان بورژوآ-موشتومزور طبقه‌سیله وه فرقه صفنداغی ملتچی-آغماچیلار ایله کوره‌شنده‌کی انقلابی اویانیقلغینی بتیریشکه تریشدی».

(«پراودا ووستوکا» 18. 4. 33)

دقت ایتنگز: کاملی‌نگ بولشه‌ویکله‌رنی هیجاناغا کتیرگه‌ن چیقیشی (نطقی) فیورالدا بولغان ایدی؛ حالبوکه تاجیکستان فرقه مرکزی قومیته‌سی بیوروسی وه مرکزی تفتیش قومیسیونی بو حقده آپریلدا قرار چیقاردی. تاجیکستان عالی تفتیش هیئتله‌رینگ اویا-نیقلقلاری هم کوبده آرتق ایمه‌س!

بو قرارنامه‌ده کورسه‌تیلگه‌ن قارالاو ماده‌لارینگ حقیقتده کاملی تامانیدان سویله‌نگه‌ن «گناه»له‌رگه قای درجه‌ده اویغون ایکه‌نلگینی بز بیلمه‌یمز. لاکن کاملی‌گه اسناد ایتلگه‌ن بو فکرله‌ر-نگ کوپینی، یالغز بعضی بر فرقه مأمورله‌ری‌گنه مستثنا اولماق اوزره، گیزلی صورتده وه قسمأده آچیقچاسنا دیه‌رلك بوتون تور-کستانلی قوممونیستلارنگ تاشیماقدا ایکه‌نلکله‌ری شبهه‌سزدر. اگر باشقا تورلو بولسایدی، کاملی «حقیقی ستالینچیلار» آراسندا اوزینی یالغز حس ایتسه‌یدی او، گوسپلان رئیسی بولوب توروب‌بونگ کبی چیقیشلارغا جسارت قیلالماس ایدی. ذاتاً، اونی قارالاب چیقاریلغان قرارنامه‌نگ ایکی آیدان سوڭغنه پیدا بولوشی حقیقتی‌ده کاملی‌نگ آیاق باسدیغی زمیننگ آنچاغنه ساغلام بولغانینی کورسه‌تمه‌یدرمی؟ اورتا آسیا بیوروسی کاتبی شادونس‌نگ تاجیکستان فرقه مرکزی قو-میته‌سی وه مرکزی تفتیش قومیسیونینگ برله‌شکه‌ن توپلانیشنداکی سوزله‌رندن («پراودا ووستوکا» 15. 4. 33) وه «پراودا ووستو-کا»نگ 18 نچی آپریلداغی مقاله‌سندن کوره‌مزکه بر قانچا فرقه تشکیلاتلاری وه حکومت مؤسسه‌له‌ری کاملی نطقینی محاکمه قیلیش

وه کاملینی محکوم ایتش حقنداغی تکلیفگه سکوت بیله‌ن جواب بیر-مشله‌ردر. «اینده‌مه‌سلك — راضیلق علامتیدر» مقالینگ اورنی مه‌نه بورادادر. تاجیکستان فرقه تشکیلاتلارندا اوزله‌ریگه سویانچوق تاپا آلماغان موسقوا بولشه‌ویکله‌ری اوزله‌رینگ تورکستانداغی آڭ یوقا-ری آگه‌تورلاسی بولغان اورتا آسیا بیوروسی آرقالی تأثیر ایته باشلادیلار. کاملی فرقه‌دان هایدالنان وه اونی سوگراق فرقه محکمه-سیله حکم قیلاجاقلار. اونی تورکستاندان هایداب یوبارارلار. بلکه اونگ عاقبتی داهادا یامان بولور. کاملی‌نی، باشقا تورکستانلی «بور-ژوآ ملتچیله‌ری» کبی، بین‌الملل ایمپه‌ریالیزم آگه‌نتی، شرقداغی مستملکه وه یاریم مستملکه أولکه‌له‌رده ایمپه‌ریالیزم سیاستینی حمایه ایتوچی دیب قارالاماقلاری عادی بولشه‌ویك یالغانی‌در.

کورونورکه، بولشه‌ویك قارالاولاردان قورتولماق اوچون بولشه‌ویکله‌رنگ ختایداغی وه مانجوریا تیمر یولنداغی سیاستله‌رینی ماقتاماق، شرقی تورکستانگ بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان استیلاایتیلیشیگه سه‌وینمه‌ك، بولشه‌ویك «ده‌مپینگ»له‌ریله ایران تاجرلارینگ محو ایتیلیشنده‌ن قووانماق، بولشه‌ویکله‌رله برلکده کالچیلکنی عکس-الانقلابی ملی اصلاحاتچیلق دیب ساناماق، تورکیه‌ده قوممونیزم بو-لوشینی ایسته‌مه‌ك وه اوگا حاضرلق کورمه‌ك لازم کیله‌ر ایدی...

کاملی‌گه آرتیلغان گناهلارنگ آڭ آغر نقطه‌سی، اونگ گویا تورکستاندا «شکلچه ملی، معناچه سوسیالیستیك» کولتورنگ انکشافی لزومینی انکار ایتیشی»در. بولشه‌ویکله‌رنگ اوز اعتراف-لاری بوینچا هه‌لی هم حقیقی معناسندا «ملی پرولیتاریاتی» بولماغان تورکستاندا ستالین تامانیدان اویلاب چیقاریلغان بو «شکلچه ملی، معناچه سوسیالیستیك کولتور» دوستوری بولشه‌ویك انقلابینگ حاضر-غی مرحله‌سنده تورکستاندا نه معنا افاده ایته‌در؟ اونگ معناسی، تورکستاندا سوسیالیستیك مدنیتنی ملی شکللرده اوزی یاریم باربار وه مدنیتسز بولغان روس پرولیتاریاتی قورادر، دیمه‌کدر... باالذات

ساویت غازیتالاری تینمەسدەن ، «انقلابنڭ حاضرغی مرحلەسندە أڭ
بویوك قورقو تشکیل ایتکەن نەرسە — بویوك روس شووینیزمیدر»
دیب یازماقدالار. بو بویوك روس شووینیزمینی کیم یوروتمە کدەدر؟
روس پرولەتاریاتی ، روس کرەستیانلاری ، روس ساویت ضیالی طبقە-
سی... ستالین نڭ شیطانی نظریەسنە کورەدە عینی گروهلار تور-
کستاندا «ملی شکللەردە بین‌الملل ، سوسیالیستیك» مدنیتی نی قوروچی
لار بولمالیدرلار! بو دوستور تورکستانداغی ساویت سیاستینڭ بو-
تون تارماقلارینی احتوا ایتمە کدەدر. بو دوستور آستندا بولشەویکلەر
بورونغو چار مهاجرت سیاستینی دوام ایتدیرمە کدەلەر. «سوسیالیستیك
کولتور» قوروش پردەسی آستندا اونلار تورکستاندا ملی تورموشنك
بوتون مایەلەرینی أولدورمە کدە وە قوروتماقدادرلار. بو سیاستنڭ
نتیجەلەری‌میداندادر. محرریمزچاغاتای‌بیك ، فرانسوزغازیتاچیسی قلارا
قاندیانی خانمنڭ «تورکستان کورونوشلەری» دیگەن‌یازیسنداتصویر
ایتدیکی منظرەسندەن کیچیك بر پارچانی «یاش تورکستان»نڭ
اوتکەن ساندا پەك یبرندە اولاراق کتیردی ایدی. قاندیانی خانمنڭ
نظر دقتینی «آچ ، هەر یبردەن یومالانوب یاتقان ، هیچ کیمگە کیرەك-
سز بولوب قالغان وە انسان تاشلانتیسی حالیغا ئەیلەنگەن» تورکستان-
لیلار وە بونلارلە بر قاتاردا گوزەل کینگەن ، یاخشی باقیلغان ، مایلی
یوزلو روسلار جلب ایتمشدر... مەنە «لینین ملی سیاستی»نڭ نتیجە-
لەری؛ مەنە ، موسقوا بولشەویکلەرینڭ تورکستاندا «شکلچە ملی ،
معناچە سوسیالیستیك کولتور» دیدیکلەری نەرسە!...

کاملی بوندای بر کولتورنڭ کیرە کلگینی انکار ایتەدر. بو
یوزدەن او «پەتلیوراچیلار ، چوقای اوغلوچیلار» قاتاریغا سانالغان.

ئەوەت ، بز ، تورکستاندا «لینین ملی سیاستی»نڭ أڭ‌باریشماس
دوشمانلاریدرمز. بز ، ستالین نڭ «شکلچە ملی ، معناچە سوسیالیستیك
کولتوری»نڭ آپ آچیق دوشمانلاریدرمز. بز ، موسقوا بولشەویکلە-

رینڭ تورکستاننی روسیەگە باغلادیقلاری زنجرلەرینی اوزوب
تاشلاشغا تریشامز...

گوسپلان رئیسلگی اورندان «پەتلیوراچیلار ، چوقای اوغلو-
چیلار» قاتاریغا توشمەك اوچون بوتون آغرلقلارنی ، بونچا ییللار-
دان‌بەری تورکستان اوستندا ساورولوب تورغان بولشەویك ظلم
وە وحشتینڭ ألملەرینی سیزیب کورمەك لازمدر. کاملی وە اونڭ
فکرداشلارینڭ کوزلەری بر آز کیچرەك آچیلمشدر. فقط کیچ‌دە
بولسا آچیلمشدر. کاملی نڭ چیقیشی ، تورکستانداغی بولشەویك
سیاستیگە ایگ آغیر بر ضربەدر...

* * *

روس مهاجرت سیاستی تهلکەسی

ساویت حکومتینڭ تورکستاندا یوروتوب تورغان مستملکە
سیاستینڭ مهم بر تارماغینی مهاجرت سیاستی تشکیل‌ایتەدر. ملی تور-
کستان اوچون أڭ بویوك فلاکت سانالاتورغان بو مهاجرت سیاستی
ایچکی روسیەدەن کیلتریلگەن روس موژیقلارینی تورکستاننڭ ای-
کینچیلکگە یارار سمتلەریگە یبرلەشترمەك وە ایچکی روسیەدە ضرر-
لی سانالاتورغان بارچا عنصرلارنی بزنڭ یورتمزگە جوناتوب
دولت آپاراتیغا اوتورتماق وە بو صورتلە تورکستاندا روس حاکمیتی-
نڭ کیلەجەگینی تأمین ایتمە کدەن عبارتدر. روسیەنڭ بو ملعون
سیاستی بزنڭ تورکستاندا اوتکەن عصرنڭ سوڭلاریندان باشلاب
تطبیق ایتلگەن بولسادا انقلابغا قادار قورقولو بر شکل آلالمای
کیلگەن ایدی. 1917/18 نچی ییللارغاچا تورکستان اهالیسینڭ
%96ینی اوز تورك‌اسلام خلقمز تشکیل ایتەردی. فقط تورکستان-
داغی باسماچیلق حرکاتی باستریلغاچ پلانی وە تطبیقاتی‌چارلق‌چاغندا
باشلانغان مهاجرت سیاستی ساویت حکومتی قارشیسیغا کوندەلك
مسئلە بولوب چیقدی. روس بولشەویکلەری تورکستاندا روس کتلە-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

سی‌سز اوز حاکمیتله‌رینی ساقلاب تورالمایاجاقلاری قناعتیغا کیلیب قالدیلار. اونکچون حکومتنک مادی وه أداری یارده‌میله تورکستانغا روس مهاجرلاری کیلتریب یرله‌شتره باشلادیلار وه ایلك سیرادا تورکستانك قازاغستان بولومیگه میکله‌رچه روس موژیقی عائله‌سی کیلتردیله‌ر. ساویت حکومتینک بو ایشله‌ری روس مهاجرت سیاستینک فلاکتینی آکلاغان تورکستان خلقندا چوقور ناراضیلق توغدوردی. حتی تورکستاندا بولشه‌ویك انقلابی یاساماق خلیاسینی تاشیب یورگان یرلی قوممونیستلاردا بو مهاجرت سیاستیگه قارشی چیقیشلار قیلدیلار. ساویت حکومتینک قازاغستانداغی نائبی، «چولله‌ر فرعونی» آتالغان غالاشچوکین‌نک تورکستانلی قوممونیستلارغا، موسقوانک مهاجرت سیاستیگه قارشیلق کورسه‌تکه‌نله‌ری اوچون سویله‌گه‌ن دوقلو سوزله‌رینی «یاش تورکستان» اوقوچیلاری ایسله‌سه‌له‌ر کیره‌ك. مهاجرت سیاستینک فجاعتینی آکلاغان تورکستان قوممونیستلاریندان حدیر علی اوغلی ایسه چیدی آلمای اوز اوزینی أولدوروب، أولوم یاتاغندا تاشلاب کیتکه‌ن وصیتنامه‌سنده «یورتیمز روسلار ایله تولدوروله‌کده...» عباره‌له‌رینی یازوب قالدیرغان.

تورکستاندا حاکم بولوب آلغان روس بولشه‌ویکله‌ری نه خلقمزنک وه نه‌ده مسلکداشلاری یرلی قوممونیستلارنک ناراضیلقلاریغا، پروته‌ستلاریغا اهمیت بیردیله‌ر. اونلار تورکستان ایله روسیه‌نی باغلاوچی ایپ یاراتماق، تورکستاننی صنایعلاشترماق، تورکستاندا «پروله‌تار مدنیتی» یاراتماق وه تورکستانلیلار ایله روسلار آراسندا «دوستلق» حصوله کتیرمه‌ك کیبی تورلوکوزه‌کده تورمای تورغان بهانه‌له‌ر ایله تورکستاننی روسلار ایله تولدورا باشلادیلار. «تورك‌سیب» بیتمه‌سده‌ناق بو تیمیر یول اطرافندا 400 میک روس مهاجری یرله‌شترمه‌ك اوچون أڭ منبت یرله‌رنی روسلار اوچون آییردیلار. تورکستاننی صنایعلاشتریش پلانی قورولور قورولماس میکله‌رچه روس ایشچیسینی تورکستانغا تامان آقیزدیلار. تورکستان-

دا بیش ییللق پلاننی ایشکه آشیرو اوچون «بیله‌رمه‌نله‌ر» صفتیله میکله‌رچه روس یاشلارینی تورکستانداغی «ملی» جمهوریت مرکزله‌ریگه جوناتدیلار...

یورتینک وه خلقینک مقدراتیله علاقه‌دار هه‌ر تورکستانلو توبه‌نده‌کی رقملار اوستندا توشونمه‌ك مجبوریتنده‌در:

تورکستانک قازاغستان بولومنده‌کی کومورکانلاریله مشهور قاراغاندی‌دا 1930 نچی ییلدا 5 میک اهالی بار ایکه‌ن ایمدی یوز میک‌گه ییتمشدر. قازاغستانک مرکزی آلماتا شهرنده 1929 نچی ییلی 50000 اهالی یاشار ایکه‌ن بو سان 1931 نچی ییلی 1[illegible]0000 گه چیقمشدر. بوتون تورکستانک مرکزی سانالغان تاشکندنک 1926 نچی ییلغی نفوس تحریری بویونچا 323 میک اهالیسی بار ایکه‌ن بو سان 1930 نچی ییلی 430 میکگه ییتکه‌ن ایدی. («پراودا ووستوکا»نک 1930 نچی ییل 23 نچی ده‌قابر سانیغا باقیلسین). تاشکند شهر شوراسینک سوکغو معلوماتیغا قاراغاندا، ایمدی تاشکندنک نفوسی 500 میک بولوب؛ اهالیسینک سانی اعتباریله بوتون اتفاقدا 7 نچی اورونني وه کیکلگی بویونچا ایکنچی اورونني توتادر(*) («قیزیل اوزبیکستان» 4 نچی فیورال 1933).

هه‌ر یرده اهالینی ساناقسز «ملیت»له‌رگه بولوب پورونی کوب یاقترا تورغان بولشه‌ویکله‌ر یوقاریداغی رقملارنی اعلان ایته‌رله‌رکه‌ن بو دفعه قصداً بوندای بر حرکتده‌ن تارتینمشلاردر. ساویت منبعله‌رینک بو حرکتله‌رنده‌کی حکمتنی بز یاخشی بیله‌مز. اونلار تورکستان شهرله‌رنده‌کی اهالینک اوسوشینی اعلان ایته‌رکه‌ن بیله توروب روسلارنک مقدارینی کورسه‌تمه‌یدرله‌ر وه کورسه‌تسه‌له‌ر تورکستانلیلارنک هیجانینی قات‌قات کوچه‌یتره‌جه‌کله‌رینی بیلیرله‌ر وه بوندان قورقورلار.

بز اونسزده بولشه‌ویکله‌رنک مهاجرت سیاستینک کون اوتکه‌ن

(*) بوکونکی تاشکند 20 میک هه‌کتار، موسقوا 23 میک هه‌کتار کیکلگنده‌در.

ساری تورکستاندا قاندای توسکه کیرمه کده ایکه‌نلگینی وه شهرله‌ریمزنگ کوبره‌ك ایچکی روسیه‌ده‌ن کیلگه‌ن وه یا کیلتریلگه‌ن روس‌لار حسابیغا وه تورکستانلیلار ضرریغا کیگه‌ییب بویومه کده‌لگینی کوب یاخشی بیله‌مز.

بولشه‌ویکله‌ر ایچکی روسیه‌ده تطبیق ایته باشلادیقلاری پاساپورت اصولیله‌ده یه‌نه میگله‌رچه مضر عنصرلارنی تورکستانغا آقیتاجاقلار. بونلار ایچکی روسیه‌ده ضررلی عنصر سانالدیقلاری حالدا بزنگ تورکستاندا ساویت حکومتینگ کوچلو تایانچیقلاری رولینی اویناشغا تریشاجاقلاردر.

ساویت حکومتینگ مهاجرت سیاستی وه بو سیاست آرقاسندا یوز بیرگه‌ن ملی دوشمانلق وه اقتصادی تضاد سوك درجه‌سیگه ایریشمشدر. موسقوا تورکستانغا کیلتردیگی روس مهاجرلاری ئه‌لیله تورکستانلیلارنگ ملی بارلغینی کومه‌ك اوچون گورله‌ر قازیماقدادر.

فقط تورکستان تورکله‌رینگ «براوگه چوقور قازیساك اوزیگ توشه‌رسه‌ن» دیگه‌نله‌رینی اونوتمایلق... یاش تورکستانلی

* * *

ییرلیله‌شتریش

«یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن ییل ایپون نومروسنده تورکستان جمهوریتله‌رنده أداره‌له‌رنی ملیله‌شتریش ایشله‌رینگ حال وه شکلینی تیکشیریب، تا موسقوا مرکزله‌رنده‌ن توتمش محلی حکومت وه فرقه أداره‌له‌ریگه قادار تورلو ییرله‌رده‌ن چیقاریلغان قرارلارنی کورسه‌توب اوتکه‌ن ایدیك. او قرارلارغا کوره بوتون تورکستان جمهوریتله‌رنده أداره‌له‌رنگ ییرلیله‌شتریلیشی یعنی ییرلی تیلده یورتولوشی ایشینگ اکثریتله 1932 ییل ایچنده، آك سوك قالغان قسمینگ‌ده 1933 ییلنگ آپریلیغا قادار بوتونلای ییرلیله‌شوب بتیریلیشی کیره‌ك ایدی. بو قرارلار قطعی وه سوگنچی ایدی.

بو سوك کونله‌رده قولیمزغا کیلگه‌ن ساویت غازیتالاری بو مسئله‌نگ ایمدی قاندای شکل آلغانلیغینی کورسه‌ته تورغان کوب معلومات کتیریب اوتورادر.

اوزبیکستان فرقه مرکزی ایشچی-ده‌قان مفتشلگی طرفدان یوروتولغان تیکشیروگه سویکه‌نوب زراعت قومیسارلغندا ییرلیله‌شترو ایشینگ 1932 نچی ییلی آپریلندان، 1933 نچی ییلی فیبرالنه قادار یالغز یوزده 21,5 ده‌ن یوزده 29,5 گه کوته‌ریلگه‌نلیگنی تثبیت ایتوب زراعت قومیسارلغینگ فرقه مرکزی قرارینی ایشکه آشیرودا کوردیگی بو ایشنگ قطعیاً قناعتبخش بولماغانلیغنی قرارلاشترادر.

بو فرقه مرکزی قرارینه کوره نه اجنبی ایشچیله‌رگه اوزبیکچه اورگه‌تو وه نه‌ده ییرلی خلق افرادندان متخصص ایشچی، خدمتچیله‌ر حاضرلاو ایشینگ یولندا بولغانلیغی آگلاشیلادر. فرقه مرکزی اوزینگ اوتکه‌ن ییل 4 یانوار تأریخلی قرارینی ایشکه آشریش اوچون قومیسارلققا 15 نچی آپریلغا قدر مهلت بیره‌در.

یه‌نه عینی قرار بر قانچا مرکزی أداره‌له‌رده‌ده اوتکه‌ن ییلغی 4 یانوار قرارینگ ایشکه آشریلماغانلیغنی قیدله ایشچی-ده‌قان مفتشلگنده‌ن درحال تیکشیروگه باشلاب مرکزقومغا معلومات بیروینی تکلیف ایته‌در. («پراودا ووستوکا» 10. 3. 33).

«پراودا ووستوکا» غازیتاسینگ بو ییل 6 آپریل نومروسنده تاشکند تیمر یول أداره‌له‌رینگ برنده کی ملیله‌شتریش ایشینگ باریشی وه بو ایش اطرافنداغی تارتیشمالار حقنداغی یازیسی مسئله‌نگ فجاعتینی یه‌نه‌ده آچیقراق کورسه‌تمه کده. شونی‌ده ئه‌یتب اوتوش کیره‌ك که بو تارتیشمادا بر طرفدا آزچیلقدا، سوزی کیچمه‌یتورغان بر وضعیتده هه‌مده هه‌ر دقیقه‌ده ملتچیلك، تیسکه‌ریچیلك ایله عیبله‌نو قورقوسی آستندا بولغان تورکستانلی ایشچی؛ ایکنچی طرفدادا أداره مدیرله‌ری، فرقه وه باشقا تشکیلاتلار باشندا اوتوروچی روس‌لار باشدا بولغانی حالدا روس مأمور وه ایشچیله‌ری تورادرلار.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قازاغستاندا يرليلەشترو ايشينك قانداى حالدا بولغانليغيني قازاغستان ساويت غازيتالارينك اوزندان تيكلەيلوك.

«سوسيالدى قازاغستان» غازيتاسى بو يرليلەشتريش ايشيگە حصر ايتديكى يازولارينك برنده (18. 2. 33) «1932 نچى ييلى ريجەسى بوينچا بوينمزگە توشكەن وظيفەنى بەجەرە آلمادق» ديديگى كەبى بعضى بر أدارەلەردە كى يرليلەشترو ايشنك وضعيتيني قويوداغى رقملار ايلە آڭلاتادر: مملكت پلان قوميسياسى — 1,3 فائض، تاماكى شركتى — 1,6 فائض، آغير هنرلى كسب قوميسارلغى — 7,5 فائض، جابدقتاو قوميسارلغى — 13,1، تيشقى سودا قوميسارلغى— 9,9 ، جيڭل هنرلى كسب قوميسارلغى — 12,2 ...»

بعضى بر أدارەلەردە قازاقلانديرو پلانى هيچ يوق ايمش. عينى مقالەنك بيرگەن معلوماتيغا قاراغاندا كوب أدارەلەرنك باشلوقلارى قازاقچا اورگەتو قورسلارينى تارقاتوب يوبارغانلار. ايشچى-دهقان مفتشلگى بولسا بو مسئلە اطرافندا هيچ بر تورلو تيكشيرو يوروتمەغان، 1932 يل ايچندە هيچ بر أدارەنى، هيچ بر شخصنى بو مسئلە يوزندەن جوابگرلككە تارتماغانى بر طرفدا تورسون هيچ بر تنبيەدە ايتمەگەن.

قازاغستان فرقە باش كاتبى ميزوريان كوب أدارە، مؤسسەلەردە حالادا يرليلەشترو پرەنسيپى يرندە روس شووينيزمى، مستملكەچيلك، قازاقنى كەمسيتو احوال روحيەسينك حاكم بولغانليغنى، يوقسول قازاقنكدا هيچ بر يرگە كيتيب اوز تيلندە دردينى آڭلاتوب اوزى آڭلاب، قانيقيب جواب آلالماديغينى سويلەيدر. (4.3.33.)

1933 نچى يلنك آپريلندا بوتون أدارەلەرنى مليلەشمش حالدا كورمەك ايستەگەن وە بو مفهومدە قطعى قرارلار چيقاريب يورگەن حكومت وە فرقە مركزلەرى يەگيدەن قرار چيقارا باشلاديلار. او جملەدەن قازاغستان فرقە مركزى 4 آپريلدا بيرگەن قراراندا بر قسم أدارەلەرنى 33 نچى يل ايچندە بوتونلاى، بعضيلەرينى قسماً، بعضى

برلەرينىدە ايكى تيلدە (قازاقچا-روسچە) ايش يوروتا تورغان بر حالغا قويماق قرارينى چيقاردى.

بو قرار بيلمەيمەن بو باياقيش مسئلە اوستندا بيريلگەن نيچەنچى قطعى قراردر! اساس اعتباريلە آلاجاق بولساق بوكونگە قادار مليلەشترش مفهومندە هيچ برتورلو ايش كورولمەگەن. ذاتاً او محيطدە بوكون حاكم بولغان شرائط آستندا بوگا امكاندا يوق. ساويت مفهومندە بولسادا يرليلەشترە بيلمەك اوچون هەر نەرسەدەن اول او يرليلەشتريلەجەك أدارەلەردەن روسلق، روسچيلق، روسنى توركستانليدان آرتيق كوروكەبى نظريە، احوال روحيەنك اورتادان كوتەريلگەن بوليشى كيرەك كە بونى ساويت حكومتى ايشلەمەيدر. ذاتاً بو ساويت حكومتى طرفدان بوكونگەچە يوروتولوب كيلمەكدە بولغان سياست وە مخصوص تدبيرگە قارشيدر. ساويت حكومتى «كورونوشچە ملى، مفهومچە سوسياليستيك» سياستى بايراغى آستندا هەر نەرسەدەن اول توركستانغا روس عنصرى سوقماق، هەمدە روسيەدە ايشنە يارامەغان عنصرلارنى توركستانغا كيتريب او يردە اوز منفعتيغا چاليشترماق ايستەيدر. بونلارنى چيقاريب قويوب يريگە توركستانلينى اوتورتماق ساويت حكومتينكدە ايشنە كيلمەيدر. أدارەدەن روسلق روحى چيقيب يرينى توركستانليلق روحى توتمەگونچە أدارەلەرنى هەر قانداى بر مفهومدە يرليلەشترمەك، مليلەشترمەك ممكن ايمەس. اونكچون بوكون بيريلگەن قرارلارنكدا عاقبتى تأريخقا قاريشقان يوزلەرچە قرارلارنك بريسى بولاچاقدر. بونلارنك يگانە بر خدمتى بولسا اودە ساويت روسيەسينك كوز يوياچيلق، نيرنگبازلق اويونلاريغا واسطە بولوويدر. تاشبالتا

شرقى توركستان

سوك آيلار ايچندە بوتون مملكتلەرنك غازيتالارى شرقى توركستان وقعەلاريغا آيريم اهميت بيرە باشلادى وە، ديەرلك، اونو-

تولوب قالغان بو مملکت، بوتون دونیا نظر دقتینی اوزیگه جلب ایتمه‌کده‌در. شرقی تورکستانڭ عاقبتی بز تورکستانلیلارنی همه‌ده‌نده آرتق قیزیقترمالیدر. تورتده‌ن اوچ نسبتنده تورکله‌رله مسکون بولغان شرقی تورکستان، جغرافی یاقدان‌دا بزنڭ وطنمز — غربی تورکستانڭ توغرودان توغرو دوامیدر. مه‌نه بونڭچون بز تورکستانلیلار بو أولکه ایله تانیشمالیدرمز. بز بو ییرده، قسقا بر مجموعه مقاله‌سنده، شرقی تورکستان حقنده کیچیك بر تاریخی وه سیاسی معلومات بیریب اوتوشگه تریشامز.

شرقی تورکستانڭ تاریخی — بوتون مملکتله‌ر وه ملتله‌ر تاریخنده کورولگه‌ن ایڭ فجیع تأریخله‌رده‌ن بریدر. تأریخچیلارنڭ بیلدیریشیگه کوره شرقی تورکستان ختای ایمپه‌راتورلغی قول آستیغا برنچی دفعه اولاراق میلاددان بورون 39 نچی ییلدا توشکه‌ن. ایکنچی عصرده او ختای قول آستندان چیقیب، ختای استیلاسندان بوروندا بولغانی که‌بی، 30 آیریم بوله‌کله‌رگه بولونه‌در. بوندان سوڭ شرقی تورکستان تاریخی تا 7 نچی عصرغا داوور نامعلوم بر حالدا قالادر. 7 نچی عصرنڭ اورتالارندا او ییرده یه‌گیده‌ن ختای حاکمیتی پیدا بولادر. بو عصرنڭ 2 نچی یاریمنده (670 نچی ییلدا) شرقی تورکستان تیبه‌تلیله‌ر قول آستیغا اوته‌در. 692 نچی ییلدا او یه‌نه ختای استیلاسی آستیغا توشه‌در. 9 نچی عصر اورتالارندا (840 نچی ییللاردا) شرقی تورکستاندا حاکمیت قیسقا بر زمان قرغزلار قولیغا اوته‌در. بو عصرنڭ 2 نچی یاریمندان 12 نچی عصرغاچا، چینگیز خانڭ میدانغا چیقیشیغاچا، شرقی تورکستاندا «خای-خه» (اویغورلار؟) دیگه‌ن بر خلق حکم سوره‌در.

چینگیز خانڭ أولومنده‌ن سوڭ شرقی تورکستان چاغاتای قول آستیغا کیره‌در وه تا 1514 نچی ییلغا داوور فاصله‌له‌ر ایله بولسادا چاغاتاییلار حکمرانلغی آستیدا ساقلانادر. بوندان سوڭ یه‌گیده‌ن فاجعه سلسله‌سی دوری باشلانادر. 17 نچی عصرنڭ اورتا-

لاریغا داوور بو أولکه‌ده قالموقلار حکم سورورله‌ر. سوڭرا حاکمیت یه‌نه ختایلار قولیغا اوته‌در وه 1826 نچی ییلیغاچا شرقی تورکستان نسبی تینچلك دوری یاشایدر.

بو ییلی (1826) تورك-مسلمانلار جهانشیرخان باشچیلغی آستندا ختایغا قارشی عصیان کوته‌ره‌درله‌ر. عصیانچیلار ختای حکومت‌عسکرله‌رینی أولدوره‌درله‌ر؛ فقط اونلارنڭ حاکمیتی 2 ییل‌غنه دوام قیلا آلادر؛ 1828 نچی ییلدا شرقی تورکستان یه‌نه ختاییلار حاکمیتی آستیغا توشوب قالادر. لاکن 1830 نچی ییلدا یه‌گیده‌ن عصیان چیقادر. ختای حکومتی بر عصیاننی باستروب بتیرمه‌سده‌ن ایکنچیسی باشلانادر. مثلا: 1845، 1855، 1856، 1857 نچی ییللارندا بره‌ر عصیان کوته‌ریلمشدر. 1860 نچی ییلدا، دیه‌رلك، بوتون شرقی تورکستان اوستندا دونگه‌ن حاکمیتنڭ توزولوشی ایله نتیجه‌له‌نگه‌ن مشهور دونگه‌ن عصیانی قوزغالمشدر. بوندان برآز سوڭ، دونگه‌ن حاکمیتی آستندا یاشاشنی اوزیگه مناسب کورمه‌گه‌ن یعقوب بیك عصیانی کوته‌ریلمشدر. یعقوب بیك 1872 نچی ییلدا، دیه‌رلك، بوتون شرقی تورکستاننی اوز حاکمیتی آستندا برله‌شتریشگه موفق بولمشدی. بونڭ حاکمیتی 1874 نچی ییلغا قادار، اونڭ، اوز رقیبی نیاز حکیم بیك تامانیدان یوللانغان قاتل تامانیدان أولدورولوشیگه داوور دوام ایتمشدر...

شرقی تورکستان تاریخنده بولوب اوتکه‌ن وقعه‌لارنڭ ایڭ بویوکله‌ری قیسقاچا مه‌نه بولاردر. قانچا عصیانلار! قانچا تورلو-تورلو حاکمیتله‌ر! شرقی تورکستانداغی هه‌ر بر عصیانڭ یاتیریلیشی، ختایلار تامانیدان هه‌ر بر استیلا ایتلیشی سانسز قوربانلارنی موجب بولمشدر. انسان قانی هه‌مده ایڭ کوب تورك قانی نه‌رکیبی آقمشدر. قاندای دهشتلی فاجعه!

شرقی تورکستان ختایچا «چڭ-جاڭ»، یعنی «یه‌گی ولایت» دیب آتالادر. (آوروپالیلار یاڭلیش اولاراق «سین-تزیان»، بعضاًدا

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

«سی-کیپانغ» شکلنده سویله‌رله‌ر). بو قوجامان أولکه بر میلیون
871میڭ مربع کیلومه‌تر کیڭلگنده (آلمانیا ایله فرانسه مملکتله‌رینڭ
ایکیسینی برابر آلغاندادا بویوك!)در. فقط بو ساحه‌نڭ یالغز 30-40
فائضی گنه ایکینچیلککه یارایدر. مشهور «غوبی»نڭ بر بولومی
بولغان «تاقلی مکان» چولینڭ اوزگنه‌سی یاریم میلیون قادار(455
میڭ) مربع کیلومه‌ترلو بر پیر آلادر. بو پیرده نهر آزدر. موجود
نهرله‌رده‌ن یالغز اوچ بویوك نهرنی آتایا بیله‌مز: «تاریم» (یاکه
«یارکند دریا»)، «ایلی» وه «قارا ایرتیش».

شرقی تورکستان اهالیسی 5 میلیون چاماسندا دیب کورسه‌تیله-
در؛ اونڭ یوزده 75 (75%)نده‌ن آرتقراغی تورکستان (مثلا:
فه‌رغانه وه پیدی سو) لهجه‌سنده سویله‌شه‌درگه‌ن تورکله‌ردر. تورك
بولماغان اهالینڭ بویوك قسمینی قالموقلار — 230 میڭ چاما-
سندا، سوگرا دونگه‌نله‌ر — 160 میڭ چاماسندا — تشکیل ایته‌ر-
له‌ر. بوتون شرقی تورکستان دولت أداره‌سینی قوللارندا ساقلاب
تورغان ختایلار ایسه یالغز 50-60 میڭ قادار‌در.(*).

تیان-شان تاغلاری شرقی تورکستانی شمالدا جونغاریا، جنوب
ده کاشغاریادان عبارت ایکی پارچاغا بوله‌در. (کوپنچه «شرقی تور-
کستان» دیگه‌نده تورك اهالینڭ بویوك قسمی یاشاب تورغان
«کاشغاریا» مراد ایتله‌در.)

شرقی تورکستان أداری جهتده‌ن 8 ولایتگه بولونه‌در. بوتون
شرقی تورکستانڭ أداره‌سی باشندا مرکزی ختای حکومتی تاما-
نیدان تعیین ایتله‌درگه‌ن والی — «جیڭ-شوژه‌ڭ» تورادر. او 8
ولایت مه‌نه شوله‌رده‌ن عبارت‌در: اورومچی، چوگوچه‌ك، غولجا،
قارا شهر، آلتای، کاشغار، آق سو وه خوته‌ن. هه‌ر ولایتنڭ
باشندا بر سیویل والی — «تائو-ئین»(Tao-Yn) تورادر. هه‌ر بر

(*) شرقی تورکستاندا موغول نسلنده‌ن بولوبدا تیلی تورکچه نفوسی 40 میڭ
قادار «دولوم» آتلی بر خلق‌دا بار.

ولایت‌ده بر نیچه قانتونلارغا بولونوب، بونلارنڭ باشندا بره‌ر
«چه‌ڭ-جانغ» تورادر. بو اورونلارنڭ بارچاسندا ختایلار اوتورا-
ه‌ر لار...

ختای انقلابندان‌به‌ری، آرتق 20 پیلدرکه شرقی تورکستان،
دائما آنارشی حالندا بولغان اصل ختای ایله رابطه‌سز بر صورتده
یاشاب کیله‌در. «جمهوریتنڭ 12 نچی پیلینڭ 10 نچی آیی وه 10
نچی کونده (یعنی 1923 نچی پیلنڭ 10 نچی اوقتوبرنده) اعلان
ایتلگه‌ن وه حاضرغی زماندا جاری بولوب تورغان ختای جمهوریتی
قانون اساسیسی شرقی تورکستان اوچون جانسز بر حرفدان‌گنه
عبارت بولوب کیلمشدر وه بوندای‌دا قالاجاقدر. شرقی تورکستان-
نڭ مرکزی ختای ایله دولتی علاقه‌سی یالغز اونڭ مرکزی ختای
حکومتینی رسماً تانشندان‌گنه عبارت بولوب قالماقدادر. اعتراف
ایتمه‌ك لازمدرکه بو وضعیتده‌ن شرقی تورکستان اوچون هیچ بر
یامانلق یوقدر.

«ختای انقلابینڭ آتاسی» سون-یات-سه‌نڭ توزدیگی پلان
موفقیت قازاندیغی تقدیرده شرقی تورکستان تاندای بر عاقبتغا او-
چرار ایدی؟ بو حقدا اونڭ حاضرلادیغی «ختاینڭ بین‌الخلق
انکشافی پلانی»غا قاراب تیوشلی بر حکم بیریش ممکندر. سون-یات-
سه‌ن‌نڭ مه‌نه شو آتادیغمز یالپی اسم آستندا برله‌شتریلگه‌ن آلتی بو-
یوك پروغرامی بار ایدی. بو پلانی اونڭ «ختاینڭ قاپیتالیستچاسنه
انکشافی» دیگه‌ن (اینگلیزچه وه روسچه‌سی‌ده بار) کتابندا تاپماق
ممکن. بز تورکستانلیلار او پلانڭ ایشکه آشیریلمای قالغانلغی او-
چون سه‌وینمه‌لیدرمز. وه بوندان سوڭ‌دا هیچ بر زمان ایشکه آشیریل-
مای قالیشینی امید ایته‌مز. سون-یات-سه‌ن، یوزله‌رچه میلیون ختای
اهالیسینی اصل ختای مملکتینی تشکیل ایتکه‌ن 18 أولکه‌نڭ تاشقا-
ریسینه یایوب پیرله‌شترمه‌ك فکرینی تاشیماقدا ایدی. سون-یات-سه‌ن
پروژه‌سی بوینچه ختای مهاجرله‌رینڭ کلیتلی بر قسمی «چڭ-

جاك »، يعنى شرقى توركستانغا يېرلەشتريلمەلى ايدى. اما، سون-
يات-سەن‌نڭ بو پروغرامى اونڭ سياسى وارثلارى مىيەسندە ياشا-
ماقدادر؛ يالغز توگەنمەى ياتقان آنارشى اونلارنڭ بو پروغرامينى
تطبيق ايتشكه يول بيرمەى توراددر. لاكن عينى ختاى آنارشيسى
شرقى توركستاندا روسيەنڭ اونسزدە كوچلو بولغان وضعيتينى يەنە-
دە قوتلاتترماقدادر.

شرقى توركستان ختاى أورسى ايله روس بالغاسى (چيكچى)
آراسيغا توشوب قالمشدر. (سوگى بار)   تاگرى بيردى

*

تورك غازيتاچيلغى (*)

XI.

قيسقاغنه زمان ايچندە اوزيگه اوچ ميڭگه ياقين مشترى
قازانغان منور قارى‌نڭ «خورشيد»ى حكومت تامانيدان توختاتيلغاچ
بو غازيتا توگەرەگيگه توپلانغان جديدچى يازيچيلار عبدالله اولانى
ناميغا آلنغان «شهرت»نى چيقارو تشبثيگه كيريشديلەر. اوتكەن مقاله-
دە يازيلديغى كيبى «شهرت»نى چيقارو رخصتى اولدەن آلينب قويول-
غان ايدى. بونيڭله برابر بو غازيتانى دنيا يوزيگه چيقارماق اوچون
تاشكند ياشلارى، باشدا منور قارى بولغانى حالدا، اوچ آى اورون-
ديلەر. نهايت 1907 نچى يىلنڭ برنچى دەقابرندە تاشكنددە «**شهرت**»
نڭ ايلك سانينى چيقارديلار. حقيقتدە «خورشيد»نڭ دوامى بولغان
بو غازيتا سلفينڭ مسلكينى تعقيب ايتمش وە تيلى هەم املاسى
جهتندەن‌دە «خورشيد»دەن فرقسزدر. اوز سوزلەريلە ئەيتكەندە بو
«هفتەدە بر تيزدەن 2 مرتبە چيقادرگان ملى، ادبى، فنى، معاشى و
سياسى غزيتهٔ تركيەدور». تيزدەن هافتادا ايكى تاپقير چيقاريليشى

(*) «ياش توركستان»نك 28، 30، 31، 32، 33، 34، 35، 37، 40 وە 42 نچى
سانلارندان دوام.

يولندا چاليشيلغان بو غازيتا اوزون ياشايالماى، ايكى ياريم آى قادار
دوام ايتب، 10 نچى سانى چيققاندان سوڭ حكومت تامانيدان توختا-
تيلمشدر. «شهرت» غازيتاسى‌دا خلق طرفندان كوب سيويليب اوقو-
لوردى. بو غازيتا «خورشيد» مشتريلەريگە تارقاتيلمشدر. «شهرت»
بيتلەرندە عبدالله اولانى، منور قارى، محمود خواجه بهبودى، تور-
سون خواجه حامد خواجه اوغلى‌لارينڭ دەگەرلى يازيلاريلە
تاشكندلى شاعر ملا قوشاق (تخلصى «مسكين»)نڭ شعرلەرينى او-
چراتاسز. «شهرت»دە «طاڭچيلار»دان (قازاندا چيققان «طاڭ
يلديزى» ايله «طاڭ مجموعەسى» يازيچيلارينى مطبوعاتدا وە خلق
آغزندا «طاڭچيلار» ديب آتارلاردى) رفيق صبير هەم ايشلەمشدر.

تاشكند بايلارندان سيد كريم باى سيد عظيم باى‌نڭ «**تجار**»
ديگەن غازيتاسى‌دا 1907 نچى يىلى تاشكنددە چيقمشدر. بو غازيتانى
تاشكندلى ملا هاشم داملا أداره ايتمشدر. «تجار»نڭ مسلكى جديد-
چى ياشلارنڭ هيچ برينى قيزيقترماغان. اونڭچون بو غازيتاغا ذهنى
وە قلمى كوچلو توركستانليلار آرالاشماغانلار. شول سببلى «تجار»
كون كوندەن مشتريلەرينى يوقاتوب اوز اوزندەن توختاب قالغان.
«تجار»نڭ خلق نظرندەن توشمەسيگە سبب بولغان عامللارنڭ
بريسى‌دە بو غازيتانڭ اوز صحيفەلەرندە كوبرەك شخصى مسئلەلەرگە
اورون بيرگەنلگى ايدى. «تجار»نڭ 36 سانى چيقمشدر.

توركستانليلارنڭ 1907 نچى يىلى چيقارغان غازيتالارندان
برى‌دە «**قازاق غزيتى**»در. ترويسكى‌دە باسيلغان «قازاق غزيتى»-
نڭ يالغز بر گنە نسخەسى دنيا يوزيگه چيقمشدر. ناشرلارى جيتپس
باى آندريف ايله ايش محمد امامباى اوغلى ايديلەر.

1908 دە بوتون توركستاندا يالغز ايكى گنه غازيتا چيقاريلا
بيلمشدر. ايكيسى‌دە قيسقا عمرلودر. بونلارنڭ برى «**مجموعهٔ ماوراى
بحر خزر**» ناميله توركچه-فارسچا اولاراق عشق آباددا چيقاريلمشدر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

هافتادا بر تاپقير چيقيب تورغان بو غازيتانڭ مؤسسى سيد مهدى قاسمدر. «مجموعۀ ماوراى بحر حزر»نڭ 15 نومروسى چيقيب توختالدى.

كوبدەن، تا «خورشيد» ياشاغان چاغدا، احمدجان بيكتيمر نامىغا رخصت آلينب قويولغان «آزيا» غازيتاسينڭ ايلك نومروسينى 1908 نچى يىلنڭ 9 نچى آپريل كونى چيقارا بيلمشلەردى. بوغازيتانى «شهرت» توقتاتيلغاچ تيز دنيا يوزيگه چيقارماقايستەگەن بولسالاردا بر تورلو موفق بولالماى كيلمشلەردى. «آزيا» غازيتاسى «شهرت»نڭ سرمايەسيله چيقاريليب، كوبرەك «خورشيد» ايله «شهرت»نڭ مشتريلەريگه تارقاتيلمشدر. حكومتنڭ جديدچيلەر چيقارغان غازيتالارنى تيز-تيز توختاتوب مصادره قيليب تورغانلغى سببلى «آزيا»غا مشترى يازيلوچيلار آز بولدى. هافتادا ايكى تاپقير چيقاريلغان «آزيا» تيلى، املاسى وه مسلكى اعتباريله «خورشيد» وه «شهرت»نڭ اوزيگنەسيدر. يەنەدە آيدينراق قيليب ئەيتسەك تاشكندده چيقاريلغان بو اوچ غازيتا بربرينڭ دوامى وه باشندادا منور قارى بولغان عينى هيئتنڭ ايش ثمرەسيدر. «آزيا»نڭ عمرى اوزينڭ مرحوم قارداشلارندان قيسقادر. 6 نچى سانى چيقار آلديدا حكومت تاماندان مصادره ايتليب، محررلەرى قاتتغ تعقيبات آستيغا آلينديلار. «آزيا» توختاتيلغاچ آرتق بو غازيتا توگەره گيگه توپلانغان جديدچيلەرگه حكومت تامانيدان غازيتا چيقارو رخصتى بيريلمەى قويولدى. بو صورتله منور قارى اطرافداغى تاشكند ياشلارى اوزونچه زمان غازيتا ايشلەرندەن محروم ايتلديلەر. چار حكومتينڭ بونداى آغير تدبيرى نتيجەسندە توركستانليلار اوز يورتلەرندە 3 ييل غازيتا چيقارالماى قالديلار.

مشهور تورك-اسلام دوشمانى ميسيونەر آستروئوموفنڭ محررلگى آستندا چيقيب تورغان حكومتنڭ رسمى «توركستان ولايتى-

نينك گزيتى» ايسه توختاماى دوام ايتب توردى ايسەده توركستانليلار بو غازيتانى سيومەسلەر وه اوقوماسلار ايدى. بو رسمى غازيتانى حكومت مأمورلەرى آليب اوقوشغا مجبور قيلنغانلارندان بونلاردا يالغز حكومت بويروقلارينىغنه كوزدەن كيچيريرديلەر. جديدچيلەرنڭ غازيتالارينى اوقوب مطبوعاتغا هوسى اويغانغان توركستانليلار ايسه يوز، ميڭلەرچه كيلومەتر اوزاقلقدا بولغان اورنبورغ، قازان، باغچا سراى، باكو، تيفليس كيبى شهرلەردە چيقيب تورغان غازيتا وه مجموعەلەرنى اوقورلاردى. حتى مكەدەن استانبول آرقالى يورتلەريگه قايتقان ميڭلەرچه حاجيلاريمز كوروپه، ياسديق، كيگ چاپان وه قالين بيل باغلارى آراسيغا توركيه غازيتالارى ياشيريب كيلتريرلەردى. بو صورتله توركستانغا كيتريلگەن استانبول غازيتالارى پارچالارى خلقمز تاماندان كوزگه سورتولوب اوقولوردى.

(بيتمەدى) توقتامش اوغلى

*

استانبولداكى توركستانليلارنك بر جمعەسى

«توركستان تورك گەنجلەر برلگى»نڭ بر مقصدىدە خاتون-ايركەك، بويوك-كيچيك توركستانليلارنى بربريله تانيشترماق، توركستان حقيده معلوماتلار بيريب، آينوقسا اوسپورونلارغا توركستان مفكورەسينى اوركەتمەكدر. بو مقصد ايله بو ييل كوكلەم مناسبتى ايله 12 نچى مايس جمعه كونى اسكداردەكى تكيەمزنڭ باغچاسيغا چيقيب بر توركستان كونى ياشادق. بربرى ايله تانيشماغان همشهرى عائلەلەرينى تانيشتردق.

اويونلاريمز، چالغيلاريمز وه ئەشولەلەريمز يالغز توركستاننڭ اوزينيكى؛ يمەكلەريمز توركستان يمەكلەرى (پلاو، قاوورما، حەلوەيتەر) ايدى. استانبولده توغوب بويوگەن همشهرى قيز بالالارى «شونداى تاتلى آشلاريمز بار ايكەن» ديب توركستاندا تاغين

نیمه‌لر بار بولغانینی سوراماقدا ایدیله‌ر.

ئه‌شوله وه اویونلاریمزنڭ پروغرامینی یازوب اولتورماقنی آرتقچا بولدم. اونڭ اوچون یالغز بر «تورکستان کونی» یاشالغانینی یازوب اوته‌مین. «مارشیمز» سویله‌نب چالنغانیدا هه‌مه گوروللەب آیاقغا توروب تیڭله‌دیله‌ر.

اوزاق یاقین ییرله‌رده‌ن کوب همشهریلریمز کیلدیله‌ر. کیله آلماغان همشهریله‌ریمز عفو تیله‌ب خط ایله «برلگیمزگه یه‌ڭی یه‌ڭی موفقیت یورتیمزگه نجات تیله‌یمز» دیب دعالارینی بیلدیرمه‌کده ایدیله‌ر.

«تورکستان تورك گه‌نجله‌ر برلگی»نڭ 12 مای جمعه کونگی بایرامیغا قاتناشغانلاردان بر غروپ

«برلك» اوز منفعتیگه بر پیانقو یاساغان ایدی. پیانقو مالّاری ایچیده هه‌ر تورلو بالالار اویونچاغی وه شیرینلکله‌ر بولغانی کبی آینوقسا «یاش تورکستان» مجموعه‌مزنڭ پولونوشی آیریچا کوزگه کورونمه‌کده ایدی. «یاش تورکستان» مجموعه‌مزنڭ اڭ اول عثمان بیك افندیگه چیققانی زمان همه آلقیشلادی. یاش اورتاقلاردان بریسی آیاققا توروب:

— یاشاسون تورکستان وه اونڭ یاش تورکستانلیلاری! دیدی.

شوندای قیلیب کیچگنه بالالاریمز شعرله‌ر اوقودیلار.

آکیچقورون پلاو یگه‌نده‌ن‌کیین برلکنڭ رئیسی دوقتور صالح جان بر نطق سویله‌دی:

«کوب عزیز همشهریله‌رم!

سزله‌رنڭ بو ییرگه‌کیلیب یاشلارنی حمایه قیلیشگزنی کورسه‌تکه‌نگز اوچون ایگیلیب قوللوق قیلامه‌ن.

برلك بو ییرده اویناب کولگه‌ن برکون یاشاتماق ایله هه‌م سویونه‌دی، هه‌م قان ییغلایدی. سویونه‌دی؛ چونکه تورکستانلو وه اونڭ یاش اوغوللاریغا بر تورکستان کونی یاشاتماق ایله برابر

بو رسم «تورکستان تورك گه‌نجله‌ر برلگی»نڭ اسکداردەکی باغچه‌سنده، 12 مای جمعه کونی، تورکستان ملی بایراغینی کیگه‌ن نریمان خانمله دوقتور صالح جان «اویانیغا تاشلاب اویناسین» اویونینی اوینارلارکه‌ن آلینمشدر.

«برلك» بایراغی ته‌گیده ییغیلیش اوچون حاضرلقلاردان بری بولغان تیله‌کی تحقق ایتدی. بو تیله‌کنڭ پایدیواری 5 ییلدان‌بەری ایشله‌نب کیلمه‌کده. مه‌نه بو حالنڭ 5 ییللق ماگلای ترینگ تورکستان اوچون مثبت بر ایش بولغانیدا هیچ شك شبهه یوقدر.

قان ییغلایدی؛ چونکه بز بو ییرده یاغلی پالاولارنی ییب

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

اویناب کولەر ایکەن تورکستاندەکی آتا-آنا وە ئەکە-اوکەلەریمز ئەکمەك اوواغینی هەم بولاآلماماقدالار! اوسپورونلاریمزعلم، عرفان وە ملی نجات سووینگ بر تاملاسیغا محتاجلار! اونگ بو تور- موشلاری یورەك باغریمزنی یاقماقدادر!

تورکستان چیگەرەلەری تاشقاریسیدا، آینوقسا تورکیەنگ مشفق قوچاغیدا بز ایرکین یاشاماقدامز. آفغانستاندادا. مەنە مونگ اوچون بو ایکی (بری عرقداش، او بری دینداش بولغان)حکومتکە بو یېردە منتدارچیلغمزنی ئەیتمەسدەن اوتە آلمایمەن.

«برلك» تورکستان چیگەرەلەری تاشقاریسیغا چیققان یاشلارغا توغری وە یورتغا فائدەلی بولوب یتیشمەك یولینی حاضرلاماق ایلە تسلی بولادر.

5 یلدان بەرلی کیچەسینی کوندوزگە، کوندوزینی کیچەگە ئەیلەنتریب خصوصی برایشلە مشغول قالماقنی اوزیگەحرام قیلیب آچ، یالانغاچ یالغز برلکنی توشونوب اونی بوحالغاکیلترگەن دەگەرلی بورونغو رئیس دوقتور مجدالدین بیکنی بو یېردە حرمت ایلە ایسلەب اونگ سلاملارینی سزلەرگە یلدیرەمەن. بز بر زمان بو غیرتلی فدا- کار تورکستان ییگتیگە «قولگدا قیمتلی هنر بار. نیمەگە او هنرنی ایشلەتمەیسین» دیگەنیمزدە او «توغری. بو هنرگە اورونوب کیتسەم برلك ایشلەری چەلە قالادی» دیب ئەیتکەن ایدی.

دەگەرلی یاش تورکستانلیلار!

بو بزگە بر نمونە بولیشی کیرەك. بز تورکیەگە تورموشیمزنی یاخشیلاب یاشاماق اوچون ایمەس، وطن وە ملت یولیدا ایرکین ایشلەش اوچون کیلگەنمز! ئەکمەك دیب ملی ایشلەردەن اوزاق تورماق بزگە یاراشماس!

یاشاسون تورکستان وە تورکستانلیلار!

دوقتور صالحجان نطقینی بترگەندەن کیین بوتون همشهریلەر اوزون اوزون آلقیشلادیلار. همشهریلەر نامینا غیور وطنپرور یاشلا-

ریمزدان عارف حکمت بیك جواب بیردی:

— جاندان عزیز برلکیمزنگ هیئت أدارەسی وە رئیسی دوقتور بیکلەر.

بوکونی حاضرلاغانگز اوچون همشهریلەرم نامیغا تشکر ایتەمەن. برلگیمزدەن بوندان هەم بویوك ایشلەر کوتەمز. اوکوت- دیگمز ایشلەرنیدە موفقیتلە بەجەرەچەگگزگە امینمز! برلك اوچون حیاتینی استحقار ایتکەن یاش غیور سابق رئیسمز دوقتور مجدالدین بیكگە بزدەن صمیمی سلاملەریمزنی سویلەرسگز!

بوندان کیین وقت کیچ بولغانی اوچون تارقانیلدی.

باریمزنگ بر جمعەسینی تورکستان کونی اولاراق کیچردك.

دوقتور ایلتەر.

* * *

تورکستاننگ انقلاب آلدینداغی وضعیتی

تورکستان ملی برلگی آوروپا وکیلی وە مجموعەمز باش محرری سایغیلی چوقای اوغلی مصطفی بیکنگ 29 نچی مارتدا لوندونداغی «اورتا آسیا جمعیتی» ندە (Royal Central Asian Society) تورکستان حقندا اوقوغان معروضەسینگ چارلق روسیەسینگ تورکستاندا یوروتدیگی سیاستیگە قاراشلی بولومی توبەندەگیچەدر:

«... روسیەدە بر انقلاب بولووینی جاندان ایستەدیگیمزنی مەن هیچ یاشیرمایمەن. او مملکتدە تبعەلەرنی یوکسەك وە توبەن، برنچی وە ایکنچی درجەگە بولمەیدرگەن بر دەموقرات رەژیمینك برپا بولوشینی بز یورەکدەن ایستەگەن وە بوگا کوب مشتاق ایدك. لاکن بوندای بر رەژیمگە نورمال بر تکامل یولیلە کیچیش امکانیگە امید قالماغان ایدی.

ستالیپین‌نك «3 نچی اییون قانونی» (1907 نچی یلغی)، بز تورکستانلیلارنی دولت دوماسیغا سایلاش حقندان محروم ایتدی. بزنگ تورکستاندا روسیە ایچندە بولغانی کەبی خلق طرفندان سایلا- نغان محلی أدارە (زەمستوو) یوق ایدی. حتی، تاشکند ایلە آلماتا

شهرله‌رینی استثنا قیلساق، تورکستان شهرله‌رنده بلدیه أداره‌سی‌ده یوق ایدی. تاشکندده، آلماتادا هه‌م اصل تورکستان خلقی بلدیه سایلاوی حقوقنچه روسلارله تینگ ایمه‌س ایدی. مکتب مسئله‌سنه کیلگه‌نده: 1917 روس انقلابی باشلانغچینا قادار بوتون تورکستاندا کوب بولسا فقط 20 چاماسنداغنه یوکسه‌ك تحصیللی آدم بولغانلغینی سویله‌مه‌ك کافیدر. هیچ بر تورلو مطبوعاتیمز یوق ایدی. روس حکومتی بزنك نشریاتیمزنی یوزه‌گه چیقار آلدندا یاق یوق قیلار ایدی. تاشکندده تورکستان عمومی والیسی أداره خانه‌سی تامانیدان تورکستان خلقی ایچین چیقاریلیب تورغان وه «تورکستان ولایتینگ گه‌زیتی» آتالغان برده‌نبر غازیتادا ایسه، هه‌ر نسخه‌سنده باسیلیب تورغان هندستان خبرلارینی ساناماساق، یالغز معاصر تورموش بله‌ن علاقه‌سی بولماغان نه‌رسه‌لرگنه یازیلیب تورار ایدی. روس حکومتینگ ایگ یاخشی اونوملو یرله‌ریمزنی خلقیمز قولندان تارتوب آلوب روس کره‌ستیانلاریغا بیرگه‌ن وه دالا خلقیمزنی یا کوچه‌به تورموشیغا أوتوشگه، یاخودا ایکینچیلککه یارامایدرغان یرله‌رده اوتوروشقا مجبور ایتکه‌ن «مهاجرت سیاستی»نگ خلقیمز ایچین قاندای بر بلا بولغانلغینی آوروپالیلار هیچ تصورده ایته آلماسلار. آوروپالیلار یالغز روسلارنك تورکستاندا تیمر یوللار قوردیغینی‌غنه ایشیتیر وه کورورله‌ر؛ لاکن او تیمر یوللاردا هیچ بر زمان بر تورکستانلینك ایشچی وه یا مأمور صفتنده ایشله‌تیلمه‌گه‌نلگینی بیلمه‌سله‌ر. روسلار تورکستانلیلارنی تیمر یول ایشله‌ریگه آلماسلار ایدی.. فقط، فلاکت بونگله‌ده بیتمه‌گه‌ن. تورکستانی اورونبورغ وه سامار آرقالی روسیه بله‌ن باغلاغان تاشکند تیمر یولینك سالنماسیله تورکستانك بو تیمیر یولغا یاقین یرله‌رنده کوچه‌به‌له‌ر سانی آرتمشدر. بوگا بو تیمیر یولینك سالنماسیله روسیه‌ده‌ن تورکستانغا مهاجرت حرکتینك آرتماسی وه ایکین ایچین یارارلق یرله‌رنك تورکستان یرلی خلقندان تارتوب آلینب روس کره‌ستیانلاریغا بیریلمه‌سی سبب بولمش-

در. روس حکومتینك خلق طرفدان فائده‌لانیلمای بوش یاتقان یرله‌رنی‌گنه آلغانلغینی اویلاماگزلار. تورکستان أولکه‌سینی «فرمان عالی موجبنجه» تفتیش ایتکه‌ن سه‌ناتور غراف پاله‌ن (гр. Пален) نگ شهادتینه کوره «اون یللاردان‌به‌ری تورکستانلیلار تامانیدان ایشله‌نیب ایکیلیب کیلمه‌کده بولغان یرله‌ر کوچله‌ب روس مهاجرلاریغا آلوب بیریلمه‌کده؛ بر نیچه مینگ روس مهاجرلارینی یرله‌شترمه‌ك ایچین اون مینگله‌رچه یرلی اوتوراق خوجالقلاری بوزوب یوباریلماقدا...» ایدی.

آوروپالیلار تورکستان آریقلارینی روس حکومتی اثری دیب اویلایدرلار. حالبوکه بو توغرو ایمه‌س. بو خصوصده مه‌ن بورونغو روسیه زراعت نظارتی مأموری وه تورکستان حقندا روس تیلنده یازیلغان برده‌نبر مهم کتاب بولغان «تورکستان أولکه‌سی» («تورکستانسکی کرای»)نگ مؤلفی کنیاز ماسالسکی‌نی شاهد کتیره‌مه‌ن. ماسالسکی اوز کتابینك 423 نچی بیتنده شوندای یازادر:

«تورکستانگ، دیه‌رلك، بوتون آریقلاری یرلی خلق طرفدان قازیلغان وه اونلارنك کوپی آنچا ایسکیده‌ن، بر نیچه یوز ییل وه حتی داها ایلگه‌ری یاراتیلغان... بو آریقلارنك بعضیلاری کوب بویوکدر. اونلارچا چاقریم(*) اوزاقلقلارغا حیات منبعی-سو کتیریب تورغان بو آریقلارغا باقدیغنگ زمان ایسته‌ر-ایسته‌مه‌س، اوزینك په‌ك آز ته‌قنیك بیلگیسیله، قوراللیه تورکستان قویاشینگ یاندیروچی شعله‌له‌ری آستندا اولچه‌وسز کوب ئه‌مه‌ك وه مشقتلار بهاسینه بوتون أولکه‌نی آریقلار توری بله‌ن تأمین ایتکه‌ن بو خلققا قارشی چوقور بر حرمت توینغوسیله ایگیلمه‌ك لزومینی حس ایته‌سه‌ن.»

عقللاریگزگه، عجبا روس حکومتی تورکستاندا سوغارو ساحه‌سنده هیچ بر ایش کورمه‌دیمی، دیگه‌ن بر سورغو کیله بیلیر. مه‌ن بوگادا شو، اوزینك رسمی موقعی جهتنده‌ن‌ده بزنك خلقیمزغا

(*) بر چاقریم == بر کیلومه‌تر چاماسندادر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قارشی حدده‌ن تاشقاری سیمپاتیسی باردر دیب شبهه آستیغا آلنیشی ممکن بولماغان کنیاز ماسالسکی‌نك اعتباریغا تایانوب جواب بیره‌مه‌ن. کنیاز ماسالسکی‌گه کوره: روس حکومتی سوغارو ایشله‌ری ایچین آنجاق 1895 نچی یلداغنه ایلك تدقیقاته باشلامشدر. بونك نتیجه‌سنده 1900 نچی یلدا 209 میڭ 750 ده‌ساتین (هه‌کتار) دولت یرینی سوغاریش ایچین 8 پروژه حاضرلانمش ایدی. بو یرده سوزنڭ یالغز دولت یرله‌ری، دیمه‌ك، تورکستان یرلی خلقینك استفاده ایتشی ممکن بولماغان یرله‌ر اوستندا بارا یاتقانینی اونوتماگز لار. بو 8 پروژه‌ده‌ن یالغز بریسی — میرزا چولی (غولودنی سته‌پ)نك شمال‌شرقی قسمنده 45 میڭ ده‌ساتین یرنی سوغارو پروژه‌سی — نڭ‌گنه برنچی گه‌لده ایشکه آشیریلیشی لازم دیب تاپیلدی. 37 چاقریم اوزونلغندا بولادرغان بو آریقنك ٥ یل ایچنده — دیمه‌ك، 1905 نچی یلدا — قازیلیب بتیریلیشی کوزده توتولغان ایدی؛ حالبوکه 1913نچی یلدا — کنیاز ماسالسکی‌نك بو کتابی باسیلیب چیقارکه‌ن — بو آریق داها بیتمه‌گه‌ن ایدی. بالاخر آریق بیتدی. فقط بو آریقدان سوغاریلغان یرله‌رده‌ن فائده‌له‌نشگه یالغز خریستیان اورتودوقس دیننده بولغانلارنڭ‌گنه حقلاری بار ایدی... بو آریق، قازیلیشندا ته‌قنیك که‌مچیلکله‌ری بولغان سببلی تیز زماندا بوزولوب، سوغاریلغان یرله‌ر فائده‌له‌نوب بولمایدرغان سازلقلارغا ئه‌یله‌نه باشلادی. مالاریا خاستالغی پیدا بولدی. روس مهاجرله‌رینك کوپی اوزله‌ریگه بیریلگه‌ن یرله‌رنی تاشلاب کیتدی. روس حکومتی تامانیدان سوغاریلغان یرله‌رگه یرلی خلق یالغز مه‌نه شوندان، یعنی او یرله‌ر مالاریا یاتاغنه ئه‌یله‌نگه‌نده‌ن، سوڭغنه کیلیب یرله‌شه بیلدی. فقط بوده انقلابده‌ن سوڭ!...

روس حکومتی تامانیدان سوغاریلغان باشقا بر یر هه‌م بار. بو، بایرام علیداغی (حاضرغی تورکمه‌نستان ایچنده) بورونغو چار ملکیدر.

بوتون باشقا آریقلار تورکستان خلقینك اوزی تامانیدان قازیلغان وه اوز آقچاسی بله‌ن ساقلانغان.

بو مهاجرت وه سوغارو مسئله‌له‌رنده برآزکوب توقتاب اوتوومنك سببی، بزنكِ خلقیمز ایچین سوڭ درجه‌ده مهم وه حیاتی بولغان بو مسئله‌له‌ر حقندا آوروپادا هیچ بر حقیقتغا اویماغان وه بوتون یاڭلیش تصورلارنڭ تارقاتیلغانلغیدر.

خلاصه، تورکستان 1917 انقلابیغا سیاسی حقوقدان محروم، مکتبسز، مطبوعاتسز وه حتی اوز بالالارینك ماڭلای تیری وه قانیله سوغاریلغان یرله‌رده‌ن فائده‌له‌نمه‌ك حقندان‌دا محروم بر مملکت حالیندا کیرمشدر.

بونلارنك اوستنه برده، دونیادا مثلی کورولمه‌گه‌ن روس أداره بوزغونلغینی، حکومت آداملارینڭ تورکستانلیلارنی هیچ بر سبب کورسه‌تمه‌سده‌ن قاماقغا آلو حقینی (*)، اونلارنك خلقیمز آراسندا «اوروسقا آقچا بیرده آتاسینی أولدور» دیگه‌ن خلق سوزینك توغولیشیغا سبب بولغان وه دونیادا ایشیتلمه‌گه‌ن پاراخورلقلارینی قوشساڭز تورکستانلیلارنك نیمه ایچین انقلاب ایسته‌گه‌نلکله‌ری قولایچا آڭلاشیلیر.»

* * *

کتابیات: «ساویت روسیه‌سینڭ ایکینچیلك خوجالغی تجربه‌له‌ری»

آوروپادا ساویت روسیه‌سی شرائط حیاتیه‌سی وه وضعیتی اوستندا یازیلغان أثرله‌رنڭ کوبچیلگی ساویت پروپاغاندا ماته‌ریاللارندان متأثر بولوب ساویتلار مملکتنده‌گی حقیقی وضعیتنی کورسه‌تشده‌ن اوزاق قالوب کیلمه‌کده بولسالاردا آرادا جدی مدققلار طرفندان اوز کورو، تیکشیرولاری نتیجه‌سنده اورتاغا قویولغان، حقیقی وضعیتنی آچیق قیلیب کورسه‌توب بیروچی قیمتلی اثرله‌رده اوچراتیلمایدر ایمه‌س. بز «یاش تورکستان» اوقوچیلارینی مه‌نه شوندای بیطرف کوروچی عالمله‌رنڭ کوروش وه قاراشلاری ایله تانیشتریب باریشنی

(*) «تورکستان ولایتی أداره قانونی» نك 64 نچی ماده‌سیگه باقیلسین.

فائده‌سز تاپمایمز.

بو کون ساویت روسیه خوجالق سیاستنده أڭ مهم اورون توتقان قیشلاقدا سوسیالیزم خوجالیغی قوروش، قیشلاق خوجالیغینی عمومی ساویت پلان سیستەمیگه باغلاش مسئله‌سینگ، بونگله باغلیلقدا عموم ساویت خوجالغینگ آلدیغی شکلینی بو استقامتده یوروب باراركه‌ن سوك كیلیب توختالغان مز گیلینی کورسه‌توچی بر نیچه‌یه گلی اثرله‌ر میدانغا چیقدی. بو مهم اثرله‌رنگ بریسی‌ده بیرلین زراعت آقاده‌میسی مدرسله‌رنده‌ن پروفه‌سور دوقتور H. ZÖRNER نگ „Das Agrarexperiment Sowjet-Russlands“(*) ناملی کیچیك بر کتابچاسیدر. حجمینگ کوب کیچیك بولوویغا رغماً، کوب مسئله‌له‌رنی اشاره ایتوب گنه کیچدیکی حالدا اورتاغا قویدیغی مسئله اوستندا اولدوقچا آچیق وه آیدین بر تصور بیره بیلمه کده‌در.

مقدمه‌سنده ساویت روسیه‌سی قیشلاق خوجالیغی سیاستینگ سوڭ آلدیغی شکل وه بیره بیلدیگی نتیجه حقندا قطعی بر فکر سویله‌نه بیله‌جه‌ك بر وضعیت توغدیغینی اشاره ایتکه‌نده‌ن سوڭ ساویت زمامدار لارینی بو یولنی تعقیب ایتشکه سوق وه مجبور ایتکه‌ن عامل وه توشونچه‌له‌رنی ایضاح ایتشکه اوروناد‌ر.

هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول کوزگه ایلینه تورغان نقطه‌له‌رنگ بری ساویت زمامدار لارینگ مملکت اهالی طبقه‌له‌ری آراسندا کوب آزچیلقدا قالغان صنایع ایشچیله‌رینگ ساویت سیستەمیگه دائمی تایانچق بولوب، او بویوك أولکه‌ده بو سیستەمنی توتوب توروش اوچون کوب ضعیف بولغانلیغی، اونگچون‌ده قیشلاق خوجالیغینی‌دا باشقا بر قاراقته‌رده تشکیل ایتو یولی ایله او دائره‌ده داها کرچلو اجتماعی بر آرقا تایانچی یاراتیش لزومی اویغا توشوب قالغانلقلاری حقنداغی نظریه‌در.

(*) بو اثر، Berlin SW 11, Hedemannstrasse 28-29 آدریسدا „Paul Parey“ مطبعه‌سندا چیقمشدر.

قیشلاق خوجالیغنی پلان سیستەمیگه کیرتیش اوچون کورولگه‌ن برنچی تدبیرله‌رنگ بری بولغان «رایونلاشتریش» مسئله‌سنده‌ن بحث ایته‌رکه‌ن پروفه‌سور تسورنه‌رنگ تورکستان وه قافقاسیانگ بر قسمینی پاختا رایونی اولاراق آیریلیشندا رول اویناغان عامل حقنداغی فکری بالخاصه شایان دقتدر. اوکیشی بو یبرله‌رنگ بوکونکی شکلنده پاختا رایونیغا آیلانتریلیشندا یالغز اقتصادی کوروش گنه ایمه‌س بالعکس او أولکه‌له‌رنی روسیه‌غا باغلاش که‌بی صرف سیاسی توشونچه‌له‌رنگ دها زیاده مؤثر بولغانلیغنی سویله‌یدر.

قیشلاق خوجالیغینی سوسیالیزا یولندا آتیلغان آدملارنگ أڭ مهمله‌رنده‌ن بری شبهه‌سز «ساوخوز» خوجالقلارینگ قورولوشی مسئله‌سیدر. بو تشکلده‌ن بحث ایته‌رکه‌ن آلمان عالمی بو تشبثنگ، بر اقتصادی تشبث اولاراق تمامیله موفقیتسز چیقدیغنی سویله‌یدر. بو موفقیتسزلکنگ اساس عامللاری اولاراق خوجالقلارنگ أداره‌سی ممکن اولمایاجاق درجه‌ده بویوك مقیاسدا آلینماسی هه‌م محلی طبیعی، اجتماعی، حرثی شرائطنی نظرده توتماسدان کورکورینه آمریقانی تقلید ایتشکه قالقیب خوجالقنگ حدنده‌ن زیاده ماکینه‌له‌شتریلوب یوباریلیشی وه بو یه‌گی قورولغان شکلده ایش یوروتولا آلماغانلیغی، قیشلاق خوجالیغینی صنایع خوجالیغی قاراقته‌رینه کیریتش فکری ایله اینجه‌ده‌ن اینجه‌گه اختصاص خوجالیغی شکلنه قویوب یوبارغانلق که‌بی بر قانچا نقطه‌له‌ر کورسه‌ته‌در.

ایکنچی بر خوجالق تیپی اولاراق اورتاغا قویولغان قولخوزلار بحثنه کیچه‌ره‌ك پروفه‌سور تسورنه‌ر بو نقطه‌ده‌ده پلان نظریه‌له‌ری قورولارکه‌ن موفقیت عاملی اولاراق توشونولگه‌ن نقطه‌له‌رنگ تأثیرسز، خوجالق نقطهٔ نظرنده‌ن، اصل مهم بولغان نقطه‌له‌رنگ بولسا پلان ایشله‌نیرکه‌ن قطعیاً نظر اعتبارغا آلینماسدان قالدیریلغانلیغنی، نتیجه‌ده بو خوجالق تیپینگ‌ده مثبت بر نتیجه بیرمه‌دیگینی،

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

آرالقدا بو ایکی خوجالق تیپنی یاراتیش اوچون ایسکیدەن کیلمە کدە بولغان خوجالق وە بونگلە برابر کوب بایلق محو ایتیلب قیشلاق خوجالیغینگ ضعفی انتاج ایتیلگەنلگنی سویلەیدر.

بو وضعیت قیشلاق خوجالیغی اونومینگ یلدان یلغا آزالو-وینی توغدورادر. بو صورتلە اوتکەن یلدایاق بوتون مملکتدە بر آرزاق قطلیغی حتی کوب قسملارندا آچلق حکم سورا باشلایدر.

ساویت روسیەسی قیشلاق خوجالیغی حسابنە مملکتنی صناعت-لەندیرش سیاستی تعقیب ایتدی. کوروب توروب قیشلاق خوجالیغی منافعینی فدا ایتە کیلدی. ایشنگ سوکندا قیشلاق خوجالیغی بوتونلای جانسزلانوب یاردەمغا محتاج بر حالغا کیلگەندە بو یەگی قورولغان صنایعنگ اوگا یاردەمچی بولووی توشونولار ایدی. بو امیددە توغرو چیقمادی. بوکون قیشلاق خوجالیغی قانینی-جانینی یوقاتوب أولوم یاتاغیغا توشکەن حالدا اونی بو حالغا کتیریشکە سبب بولغان صنایعدە اوگا یاردام ایتە بیلیش درجەسندەن کوب اوزاقدا قالغان. او اوزی یەنە اوزونچا بر زمان باشقا طرفنگ یاردەمیگە محتاج بر حالدا قالیش مجبوریتندەدر.

قیشلاق خوجالیغی بوکونگەچە روس خوجالق حیاتینگ اساس منبعی سانالوب کیلمەکدە بولغان بر ساحەدر. اونگ اوچرادیغی بوفجیع وضعیت أولکە خوجالق سیستەمینگ باشقا ساحەلرینە وەعمومی شکلنە تأثیرسز قالا آلماس ایدی. کوب اوزاماسدان بودە اوزینی کورسەتدی. یالغز خوجالق ساحەسینی گنە ایمەس، بوتون اجتماعی، حرثی، أداری خلاصە بوتون ساویت پلان سیستەمینی شدتلی بر بحران آتشی قاپلادی.

بو آغیرلق آقچا سیستەمەندە تأثیر ایتوب چەرووتسنگ توشو حرکتینی کوچەیتوب حقیقی بر اینفیلاسیون (کاغذ آقچانگ حددەن تاشقاری کوپەییشی وە بو یوزدەن پولنگ قیمتندەن توشووی) شکلیگە کیریتوب یوباردی. (پروفەسور تسورنەر

1932 نچی یل کوزندە کی بهادەن بر نیچە مثال آلوب داخلی بازاردا چەرووتس قیمتینی کورسەتمەکچی بولادر. بر تاقیم کییم 1000_1500 سوم، بر جفت آیاق قابی — 300-350 سوم، آچیق بازاردا ساری ماینگ کیلوسی 30-40 سوم و. ب.)

پروفەسور تسورنەرنگ چیقاردیغی نتیجەنی خلاصە ایتەجەك بولساق روسیە پلان خوجالیغی موفقیتسز نتیجەلەنمش، یقیلمشدر. بو موفقیتسزلك یالغز پلاننی ایشکە آشیریشدا کیچیریلگەن تەخنیکی خطالارنگ گنە ایمەس، دها زیادە بو سیاست نظریەسندە اقتصادی حیات اوستندا حاکم طبیعی قانونلارغا قارشیلق کەبی اساس خطالار نتیجەسیدر.

یورتمز وە خلقمز اوستیغا چوککەن قیزیل روس ایمپەریالیزمی اقتصادی وضعیتنی قیسقا فقط آچیقوە آیدین تصویر ایتوچی بو 30 بیتلك کیچیك کتابچانی آلانچا بیلەدرگەن بوتون اوقوچیلاریمزغا توصیە ایتەمز.

دوقتور طاهر شاکر

* * *

پاریسدا قافقاسلیلار ملی استقلالی بایرامی

پاریس «پرومەتە» هیئتی نامایندان، 27 نچی مایس آقشامی قافقاس ملی جمهوریتلەرینگ استقلال اعلان ایتدیکلەرینە 15 یل تولو مناسبتیلە بویوك بر قونفرانس مجلسی ترتیب ایتلدی. مجلسدە گور-جیلەر، آذریلەر، شمالی قافقاسلیلار، اوقراینالیلار، تورکستانلیلار، استقلالچی قازاچیلار، قالموقلار وە باشقا لاردان عبارت 100 چاقلی آدام بار ایدی.

«پرومەتە» هیئتی رئیسی مجلسنی آچوب اوکوننگ معنا وە اهمیتینی قیسقاچا آگلاتقاندان سوك سوزنی آذربایجان ملی قومیتەسی وکیلی دوقتور میر یعقوب بیککە بیردی. دوقتور میریعقوب بیك، پەك آچیق، آیدین وە مضبوط بر صورتدە سویلەدیگی معروضەسندە

آذری تورکلەرینگ روس ایمپەریالیزمیگە قارشی، روس استیلاسینگ تا باشندان استقلال اعلانینە قادار ملی، مدنی وە سیاسی ساحەلەردە یوروتدیکلەری مجادلەلەری وە خصوصاً 1904 انقلابندان باشلاب توغولغان آذری فرقەلەری وە اونلارنگ فعالیتلەری حقندا معلومات بیریب، او فرقەلارنگ عقیدەلەری تورلوچە بولماقلە برابر باریسینگ‌دا آذربایجان وطنپرورلگی وە استقلالی یولندا برلەشمش بر حالدا حرکت ایتدیگینی آڭلاتوب اوتدی. معروضەکوب اعتنا ایلە تینگلەندی وە معروضەچی اوزون آلقیشلاندی.

بوندان سوڭ شمالی قافقاس استقلالچیلاری نامندان ابراهیم چولیك بیك معروضە سویلەب شمالی قافقاس خلقینگ وە آینوقسا شیخ شاملنگ روسیە ایمپەریالیزمیگە قارشی قاندای مردلك وە قهرمانلقلارلە کورەشکەنلگینی وە امام شاملنگ بو مجادلەلەرینی ادعا ایتلدیگی کیبی، یالغز دینی تعصب سوقیلە ایمەس، آینوقسا قافقاسنك آزادلغی مقصدیلە یوروتکەنلگینی روس منبعلاریغا استناداً آڭلاتدی وەکوب، آلقیشلاندی.

گورجو استقلالچیلاری نامنە مجلس رئیسی موسیو «گوازاوا» قیسقا بر سوز سویلەب گورجی خلقی وە سیاسی تشکللەرینگ استقلال یولنداغی مجادلەلەرندەن بحث ایتدی.

بونگلە معروضەلار بیتدی. اوقراینالیلار نامندان موسیو قوسەنقو، آزاد قازاچیلار نامندان میرآلای ژوکوف، قالموق خلقی نامندان موسیو بالینوف، تورکستان استقلالچیلاری نامنەدە باش محرریمز مصطفی بیك قافقاس استقلالچیلارینی بوگونکی بایرام ایلەتبریك ایتدیلەر وەکیلەچەك یلی بو بایرامنی استقلالیتنی یەکیدەن قازاناچاقلاری اوز ملی اولکەلەرندە اوتقوزولاری توغروسندا تیلەکلەرینی بیلدیردیلەر. چوقای اوغلو مصطفی بیك اوز تبریك نطقندا بوتون استقلالچی خلقلارنگ وە آینوقسا قافقاس خلقلارینگ استقلال مجادلەسندە اوز آرا یاقیندان برلەشمەلەری لزومینی دلیللەری ایلە کورسەتوب، بو یولدا کوبدەن فکر برلگی حاصل بولغان بولسادا بوکونکی مراسمنگ او برلکنگ برنچی عملی نتیجەسی، برنچی دفعە برلەشیب ترتیب ایتلگەن بایرامی ایکەنلگینە مجلس اهلینگ نظر دقتینی جلب ایتدی. بونگلە مجلس بیتدی.

چاغاتای.

* * *

ساویت روسیەدە

I — لوندون غازیتاسی «دەیلی ئەکسپرەس»نگ خبر بیریشیگە قاراغاندا ساویت حکومتی کلی مقداردا قانادا بوغدایی ساتیب آلمشدر. بولشەویکلەر بوندان ایلگەری فرانسەدە هەم بویوك مقداردە آرگەنتین بوغدایی ساتیب آلمشدیلار. عینی غازیتانگ یازووینەکورە ساویت حکومتی شمالی آمریقا برلەشیك دولتلەرندەدە بوغدای ساتیب آلو توغروسندا مذاکرەلەر یوروتمەکدەدر.

بو حاللارغا رغماً بولشەویکلەر وە آگەنتلاری گویا قولخوزلار ساویت حکومتی تامانیدان ساویت مملکتلەرندە آچلق یاراتماق ایچین تشکیل ایتلگەندەك، هەلی هەم تینمەسدەن، قولخوز سیاستی موفقیتلەری حقندا باقرماقدالار.

II — «یاش تورکستان»نگ اوتکەن ساندا قیسقاچا خبر بیردیگیمز ساویت روسیە-مانجوکو اختلافی، ساویت حکومتی ایچین هیچ کوتولمەگەن بر توسدە نتیجەلەنمەکدەدر. یاپونیاغا تایانماقدا بولغان مانجوکو دولتی اوز طلبلەرندە ختای حکومتندەن داها متانتلی بولوب چیقدی وە بولشەویکلەرنی اوزاق شرقداغی روس یرلەری ایچین آنچاغنە قورقولو آدیملار آتیشغا مجبور ایتدی. ساویت حکومتی، مانجوکو ایلە اوز آراسنداغی اختلافنگ یاپونیا ایلە توقناشووینە سبب بولو احتمالندان قورقوب شمالی مانجوریا (شرقی ختای) تیمر یولینی مانجوکوگە ساتیشغا قرار بیردی. ایسکی روسیە ایلە ختای آراسندا باغلانغان وە ساویت حکومتینگ مانجوریا تیمر یولینە

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ایگه بولووینده حکمندان استفاده قیلنغان بر معاهده بوینچا ختای
دولتی بو تیمر یولنی 1938 نچی ییلدا ساتیب آلیشغا حقلی بولوب ،
1969 نچی ییلدا تیمر یول بوتونلای ختای مالی وه ملکی‌ساناللی‌ایدی.
(شونی‌ده دیمه‌ك لازم ، که چارلق روسیه‌سی دوام ایتسه‌یدی ، باری
بر ، مانجوریا تیمر یولی قیامتغا داوور روسیه قولندا قالار ایدی)
ایندی ایسه ، چارلق ایمپه‌ریالیزمینک بو میراثینی‌ده قوللارندا قاتتغ
اوشلاب کیلگه‌ن بولشه‌ویکله‌ر ، یاپونیا ایله توقناشماق قورقوسی
آستندا ، ختای حکومتینک پروته‌ستولارینه‌ده قاراماسدان اوزینک
بو تیمر یول اوزه‌ره‌نده‌کی حقلارندان مانجوکو فائده‌سیگه «اختیا-
ری» صورتده وازکیچیب اوتوروبدر. حاضر مسئله تیمر یولنک
بهاسی اوستنداغنه‌در. حتی ساویت حکومتی مانجوکونک تیمر یول
أداره اصولینی روس تأثیرینی آزالتماق وه مانجور تأثیرینی کوچه‌یت-
مه‌ك مفهومنده اوزگه‌رتیلمه‌سی حقنداغی تکلیفینی‌ده قبول ایتمشدر.

م.

اوزاق شرقدا

مانجوکو اوستنداغی یاپونیا-ختای توقناشماسی یاپونلارنک
ایسته‌دیگی توسده نتیجه‌له‌نمه کده‌در. ختای ، اوز باشیغا یاپونیاغا قار-
شی اوروشماققا کوچسز کورونوب قالدی وه اونک ملتله‌ر ئویوشمه-
سی یارده‌میگه باغلاغان امیدله‌ری بوشغا چیقدی. مسئله شونده‌در که ،
ملتله‌ر ئویوشمه‌سی بوینچا ختای 24 نچی مایدا یاپونیاغا قارشی رسماً
اوروش اعلان قیلماق حقینه ایگه بولغان ایدی؛ اوزینک فیورال
قرارندا یاپونیانک ختایغا قارشی قیلغان معامله وه خط حرکتنی حقسز
دیب تاپقان ملتله‌ر ئویوشمه‌سی‌ده ، ختای یاپونیاغا قارشی اوروش
اعلان ایتدیگی تقدیرده ، ختایغا یارده‌م بیرمه‌لی ایدی. لکن وضعیت
ختایلیلارنک وه صمیمی بولماغان دوستلارینک اویلاغانلارندان باشقا
برتوسده اوزگه‌ردی. یاپونلار محاربه‌نی ختاینک کوچسزلگینی وه‌یالغز

باشیغا یاپونیاغا قارشی کوره‌شه آلمایدرغانلغینی بوتون دونیاغا کورسه‌ته
درگه‌ن بر توسده یوروتدیله‌ر. یاپونیا قوشونلاری تیه‌ن-تزین وه‌په‌کین
نی تهلکه آستندا قویدیلار... آمریقا وه آوروپاداغی ایچکی سیاسی
قیینلقلار وه اقتصادی بحران ، ختایغا ، بو مملکتگه بولغان محبتنده‌ن
ایمه‌س ، یاپونیانک اوزاق شرقدا کوچه‌ییب کیتشنده‌ن قورققانیدان ،
یارده‌م ایتمه‌ك اقتدارندا وه آرزوسندا بولغان دولتله‌رنک آیاقلمقول-
لارینی باغلاب قویدی. آینقسا شمالی آمریقا برله‌شیك جمهوریتله‌ری
وه موسقوا بولشه‌ویکله‌ری ختایغا یارده‌م بیریشنی ایسته‌رله‌ر ایدی...
نتیجه‌ده ختای اوچون یاپونیا ایله توغرودان توغرو صلح‌مذاکره‌سیگه
کیریشمه کده‌ن باشقا چاره قالمادی. حالبوکه بونی کوبده‌ن یاپونیا
آرزو ایتمه کده ایدیسه‌ده ختایلار بوگا قطعیاً یاقینلاشمای کیله یاتقان-
لار ایدی. ایندی یاپونیا ایله ختای آراسندا صلح مناسباتی حاصل
بولدی. ختای ، مانجوریادا یاراتیلغان حاضرغی وضعیتنی تانیماققا
مجبور بولغان.

لکن یاپونیا ایله باغلانغان بو صلح ، ختایدا یه‌کیده‌ن آنارشی
طوفانی توغدوردی. قانتونداغی «ختای ساویت حکومتی» نانکین
مرکزی حکومتینک صلحجویانه حرکتیگه قارشی پروته‌ستو بیان
قیلدی. صحنه‌ده موسقوا بولشه‌ویکله‌رینک بورونغو دوستی خریستیان
گه‌نه‌رال فه‌نک-یو-سه‌نک کورونوب قالدی؛ بو گه‌نه‌رال نانکین
حکومتیگه قارشی کوره‌شمه‌ککه عزم ایتمشدر.

بو مسئله‌ده ساویت حکومتینک طورو حرکتی بالخاصه شایان
قیدر. یاپونیا ایمپه‌ریالیستلارینی مانجوریادان قوماق لزومی حقندا
همه‌ده‌ن کوب موسقوا بولشه‌ویکله‌ری باغیردیلار ایدی وه اوز فرقه
مطبوعاتلارندا بو خصوصدا هه‌لی هه‌م باغیرماقدا دوام ایته‌درله‌ر.
ایسکی روسیه ایمپه‌ریالیزمندان میراث قالغان روسیه‌نک ختایداغی
حقوقینی قوللارندا محکم ساقلاب کیلدیکله‌رینه قاراماسدان ، روسیه
بولشه‌ویکله‌رینک أڭ یاخشی کورگه‌ن شعارلاری «ختایدان قولک-

نی تارت!» شعاریدر. ساویت تیشقی ایشلەر قومیساری لیتوینوف
ملتلەر ئویوشمەسندە ختای اوچون «ختای حقوقی» اوچون همەدەن
کوب چیقیشدا بولدی. لکن ختاینگ یاپونیاغا قارشی یالغز باشیغا
محاربە قیلیشی ممکن ایمەسلگی وە اوگا تاشقاریدان هیچ بر دولت-
نگ یاردەم بیرمەسلگی بیلینگەچ ختایغا برنچی اولاراق موسقوا
بولشەویکلەری «خیانت» قیلدیلار وە ختای منافعینی برنچی اولاراق
اونلار قوربان قیلدیلار. یاپونیا ایلە اوز آرالاریندا بر اختلاف چیقی-
شندان قورقوب موسقوا بولشەویکلەری درحال، تانکین حکومتینگ
پروتەستولارینە باقماسدان، مانجوریا تیمر یولینی مانجوکوغا ساتیش
تکلیفندە بولوندیلار.
م.

شرقی تورکستاندا

«یاش تورکستان»نگ اوتکەن ساندا خبر بیردیگمز شرقی
تورکستان قوزغالیشلاری حقندا تورلو خبرلار کیلمەکدەدر.
او یرنگ اوزندان آنق معلومات یوقدر. آوروپا غازیتالاری بو
حقداغی معلوماتلارینی یان یوللار ایلە آلماقدالار وە اونلارنگ خبر
منبعلاری کوپنچە ساویت‌بیلدیریشلەریدر. آوروپاغازیتالارینگ‌سوگنو
خبرلارینە کورە عصیانچیلار (مسلمانلار)نگ اوز آرالاریندادا قانلی
توقناشمالارغا سبب بولغان اختلافلار پیدا بولمشدر. اگر بو خبرلار
توغرو بولسا او زمان شرقی تورکستانداغی بعضیلارنگ امید باغلا-
دیقلاری حاضرغی استقلال مجادلەسندەن اساسلی بر نتیجە چیقمایا-
جاقدر...

قطعە

آغلاما گوزەل یوردم قانلی گوزلەرگی سیل
اوزاق دەگیل قورتولوش کونی یاقین گەلدی بیل!
یرت، آت قیزیل پردەیی خرچینلی قوتگلە
باق یوردیگە نە یاپدی یولداش دەنیلەن سفیل!
تورکستانلی احمد خاکی

تورکستان خبرلەری

عمومی وضعیت: آپریل وە مای آیلاریندا چیققان تورکستان غازیتا-
لاریندا کوزگە أڭ کوب ایلینە تورغان یازولار ــ کوکلەم ایکین پلا-
نینگ اورونغا کیلمەسدەن قالیشی حقندەدر. مملکتنگ کوب ولایت-
لەرندە، آینیقسا تورکمەنستاندا، پاختا اوچون آیریلیب‌دا پاختا
ایکیلدی دیب کورسەتیلگەن یرلەرگە بوغدای سەپیلگەنی معلوم بو-
لوب قالدی. ایکنچی یاقدان، آچلقدان أولەکدە بولغان خلق او-
روغ اوچون بیریلگەن غەللەلەرنی قسماً ییب قویغان.

بو وضعیت آلدیندا ساویت حکومتی شدتلی تدبیرلەر قوللان-
ماقدادر. آیریم مسئول خادملەرنی اورونلاریدان چیقاریش (مثلا:
تورکستاندا موسقوا حکومتینگ أڭ صادق مأمورلەریندەن بولغان
قازاغستان قوممونیستی قورامیس اوغلی آزموقان آلما-آتا ولایت
فرقە قومیتەسینگ باش‌کاتبلیگندەن توشورولگەن)، فرقە قومیتە-
لەرینی تارقاتیش (مثلا: قارا قالپاق فرقە قومیتەسی «باشدان آیاق-
قاچاتازالانغان»)؛ آتیب أولدوروش (مثلا: قازاغستاندا اون اوچ
کیشی آتیب أولدورولگەن. بونلارنگ اسملەری توبەندە کیلتریلمش-
در) و. سائرە...

بو چارەلەرنی‌دە ییتەرلك دیب بیلمەسدەن ساویت حکومتی
تورکستاننگ آیریم ولایتلەریندە «قورقوتو محکمەلەری» توزمەك-
گە کیریشکەندر. بونلار آراسندا تورکمەنستان «عدلیە قومیساریاتینك
بویوك خادملەری محکمەسی» آیریچا اورون توتماقدادر. عدلیە قو-
میسارینگ اوزی ــ تورکمەن قوممونیستلاریندان اوراشەف اور-
نندان هایدالیب، تورکمەنستان عالی محکمە رئیسی ــ عاشر نفس
اوغلی، عالی‌محکمە رئیسی اورونباساری خدای‌نظر بایراماوغلی، عالی
محکمە پروکوروری اورونباساری مختار رجب اوغلی ایلە سایات
رایونی حاکمی سلیم اوغلی‌لاری «ملتچی عکس‌الانقلاب» وە
«زیانچیلق» ایلە عیبلانیب ساویت اتفاقلارینگ عالی محکمەسیگە

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

تابشریلغانلار. بونلارنگ ایشلەری آپریلنگ 16 سندە باشلانمش وە باشقارامیزغا کیلگەن تورکمەنستان غازیتالارینگ 16 نچی مای نومروسندە باسیلغان محکمە مضبطەلاریغا کورە 17-18 مایداغنە بیتهجە کدر. موسقوادان بیلگیلەنیب کیلگەن قارالاوچی قاتانیان هەمدە تورکمەنستان حکومتی طرفدان قویولغان قارالاوچی تاشلی آتنا مراد اوغلی — عیبلیلەرنگ باشلارینی طلب ایتمە کدەدر.

بو مسئلە حقندە «یاش تورکستان»نگ کیلەجەك ساندا تولوق معلومات بیرەجەکمز.

آتیب أولدورولگەنلەر: 1) آدامبای اوغلی جمعە علی، 2) موگبای اوغلی مەروبای، 3) باتیبای اوغلی احمد، 4) دایلیبای اوغلی آمانجول، 5) ایسەن اوغلی عبدالله، ( ) سارسەنبای اوغلی جمعەدیل، 7) محمد جان اوغلی سلیم، 8) چەگەنجان اوغلی قاسمجان، 9) تیمور بای اوغلی خودابای، 10) اصلبەك اوغلی صادق، 11) قاسم خان اوغلی خودای بیرگەن، 12) تاتیمبای اوغلی اورالخان هەم 13) میگدیبای اوغلی صاغندیق — جمعاً اون اوچ کیشی قازاغستان گە. پە. ئو. (چەقا)سی طرفدان آتیب أولدورولگەنلەر. بونلارنگ «عیبی» ایسکیدە «بایلاردان» بولغانلاری حالدا، ساویت ارزاق مؤسسەلەریندەن بوغدای آلیب یورگەنلەریدر. («قازاغستانسکایا پراودا» 21.4.33.)

أولدوروش: 13 نچی آپریلدا قازاغستاندا عمر اوغلی میرزابای آتلی بر «قومسومول» أولدورولگەن. بو قومسومول میرزابای فعال قالخوزچیلاردان بولوب بر نیچە «ایسکی بایلارنی» قالخوزدان هایداب چیقارغانمیش. شو قالخوزدان قوولغان «بایلار» — قورال تاجالدین اوغلی، تویچی قورال اوغلی، جاقسلیق تاجەی اوغلی، کمال ارسالی اوغلی، بەرکیمبای هەم توروسبەك توله اوغلی لاری وە تاغین بر نیچەلەری قومسومول میرزابایینی أولدورو حقندە عیبلانیب محکمەگە بیریلگەنلەر. («سوسیالدی قازاغستان» 24نچی آپریل).

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

دوقتور مجدالدین احمد بیك آوروپا سیاحتندە

تورکستان ملی برلگی «تمب» مرکزینگ باش کاتبی دوقتور مجدالدین احمدبیك اوتکەن مای آیینگ باشلارندانبەری آوروپا سیاحتندەدر. دوقتور مجدالدین بیك بو سیاحتی اثناسندە باشلیجا تورکستانلیلارلە جبهەداشلاریمز یاشاب تورغان آوروپا مرکزلەرندە قوناجاق وە فرانسە آرقالی تورکیەگە قایتاجاقدر.

«تمب» مرکزی باش کاتبی نگ بو مهم سیاحتی آینقسا آوروپادا ایشلەب تورغان تورکستان ملی برلگی اعضالاریلە جبهەداشلاریمز آراسندا بویوك قوواننچلار توغدورمشدر.

«یاش تورکستان» تورکستاننگ بو یاش وە یوموشچەنخادمی دوقتور مجدالدین احمدبیكنگ آوروپا سیاحتندەکی ایشلەرندەدە بویوك موفقیتلەرینی تیلەیدر.

بەرلیندە «ساویت روسیەدە آچاق» کورگەزمەسی

شو آینگ 7 سندە بەرلین (Belle-Alliance-Platz 6a)دە ساویت روسیەدەن کیلگەن مکتوبلەرنگ سەرگیسی آچیلدی. بو یازولاردا «پرولەتار جنتی»ندەکی آچلق وە سفالت تصویر ایتلمشدر. بونلاردان باشقا بو سەرگیدە ساویت روسیەدە یلیب تورغان ئەکمەك لەردەن پارچالار کیلتریلیب قویولغان. آچلارغا عائد تورلو رسملەردە کورسەتیلەدر. بو سەرگیدە ساویت روسیەدە اوزون زمان یاشاب، او طرفلارنگ احوالیغا یاقیندان تانیش بولغان بر کیشی اوز کوزلەریلە کورگەن وە بیلگەنلەریدەن ایستەگەنلەرگەکیگ معلومات هەم بیرەدر.

بلیدیریش: «یاش تورکستان» باشقارماسی حاضرلاماقدا بولغان تورکستان خریطەسینی یاقیندا باستریب ساتیشغا چیقاراجاقدر.

Yach Turkestan

Juin 1933 (Le jeune Turkestan) No. 43

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

يوليمزغا توغرو كيلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعەمزنگ بيتلەرى آچيقدر. باسيلماغان يازولار قايتاريلماس.

آبونه شرطلەرى:

ييللغى 4 دولار، آلتى آيلغى 2¼ دولار، اوچ آيلغى 1½ دولار

«**قافقاسيا مسئلەسى**» ملى آذربايجان مركزى‌نينگ پاريس مرخصى دوقتور مير يعقوب بيكنينگ ياقيندا «قافقاسيا مسئلەسى» („Problème du Caucase“) نام فرانسزچا بر اثرى چيقاجاقدر.

آذربايجان استقلالچيلارينك فكر تارقاتوچيسى

«استقلال» نينگ

28 مايدا چيققان 35نچى سانى آذربايجان جمهوريتى استقلالينينگ 15 ييللغى مناسبتيله 8 بيتلى بولوب، كوب دەگەرلى مقاله، شعر وە تأريخى هەم اهميتلى رسملەرله بيزەنمشدر. «استقلال»نينگ بو سانندا بزنينگ توركستانليلاردان «توركستان ملى برلگى» باش كاتبى دوقتور م. احمد، طاهر شاكر وە اسحاق اوغلو عبدالوهاب بيكلەرنينگ دە امضالارينى كوردوك.

مجموعەمزگە تيگيشلى هەر تورلو يوللانمالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France